

Ex libris
prohibitio

N. P. TITELBAUM

NÕUKOGUDE KAUBANDUSE ARVESTUS JA STATISTIKA

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

TARTU 1941

KAUBANDUSE RAHVAKOMISSARIAADI
KÄSIRAAMATUD

NR. 2

N. P. TITELBAUM

NÕUKOGUDE KAUBANDUSE ARVESTUS JA STATISTIKA

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

TARTU 1941

Tõlgitud teose järgi: Н. П. Тительбаум, Учет и статистика советской торговли. Госпланиздат, Москва — Ленинград 1939.

Tõlkija: [REDACTED]

A- 11913

Peatoimetaja [REDACTED]. Vastutav toimetaja V. Valk. Tehniline toimetaja J. Ots. Korrektor T. Melso. Ladumisele antud 13. III 1941. MB. 1351. Trükkimisele antud 31. III 1941. Paberi formaat $61 \times 86 \frac{1}{16}$. Laotihedus 1 trpg. 29.650 Trükipoognaid 4,25. Autoripoognaid 3,1. Trükikoja tellimise nr. 298. Tiraaž 4000. Trükitud nats. K. Mattieseni trükikojas Tartus, Vallikraavi 4, 1941. Hind 1 rbl. 80 kop.

Н. П. Тительбаум, Учет и статистика советской торговли. На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература“, Тарту.

I P E A T Ü K K

Nõukogude kaubanduse arvestuse ja statistika ülesanded

Nõukogude kaubanduse arvestuse ja statistika ülesanded määratletakse nõukogude kaubanduse ülesannetega sotsialistlikus majandussüsteemis. ÜK(b)P XVII kongressil iseloomustas seltsimees Stalin oma aruandes kaubakäibe osa ja ülesandeid sotsialistlikus ülesehitustöös järgmiselt:

„Tarvis on viimaks aru saada, et kaupu toodetakse lõpuks mitte tootmiseks, vaid tarbimiseks. Meil oli juhtumeid, mil kaupu ja tooteid polnud vähe, kuid nad üksnes ei jõudnud tarbijani, vaid jalutasid aastaid niinimetatud kaubakulgemisvõrgu bürokraatlikes kolgastes — eemal tarbijast. On arusaadav, et niisugustel tingimustel jäi tööstus ja põllumajandus igasuguse ergutuseta tootmise laiendamiseks, kaubakulgemisvõrk oli kaupadega üle koormatud, töölised ja talupojad jäid kaupadest ja saadustest ilma. Tulemuseks oli meie maa majanduselu korra-
ratus kaupade ja toodete olemasolust hoolimata. Et maa majanduselu võiks hakata õitsema, tööstusel ja põllumajandusel oleks ergutus oma tootmise edasiseks suurendamiseks, on tarvis veel ühte tingimust, nimelt — arendatud k a u b a k ä i v e t linna ja maa, rajoonide ja oblastite vahel, ~~rahv~~vamajanduse mitmekesiste harude vahel¹.“

Nõukogude kaubanduse statistika uurib niisiis sotsialistliku ülesehitustöö ühte tähtsaimat ala — kaubakäivet.

¹ J. Stalin, Aruanne partei XVII kongressil ÜK(b)P KK töö kohta, Partizdat, 1937. a., lk. 45.

Kaubakäive — see on kaupade kulgemine tootmise juurest tarbija juurde, mis toimub ostu-müügi tehingute kujul.

Kaubakäibe all mõistetakse ainult materiaalseste huviste müüki, iga mitterahaline materiaalseste huviste naturaalkäive (sissetulek oma põllumajandusest jms.) ei kuulu kaubakäibe mõistesse. Kaubakäibe hulka ei kuulu ka teenuste müük (juuksurite, saunade, pesukodade jms. käibed).

Kaubakäibes tuleb eristada neli ostu-müügi-käivete tüüpi:

a) kaupade müük tootjalt vahetult tarbijale (tehaselt — tehasele, tehaselt — sovhoosile, sovhoosilt — tehasele, kolhoosnikult — töölisele jne.);

b) kaupade müük tootjalt kaubanduslikule organisatsioonile (tehas — Kaubanduse Rahvakomissariaadile, Tsentrosojuz'ile¹, kodutööstusartell — Tsentrosojuzile, sovhoos, kolhoos — Zagotzern'ile², Zagotskot'ile³ jne.);

c) kaupade müük ühelt kaubanduslikult organisatsioonilt teisele kaubanduslikule organisatsioonile (hulgimüügibaas — kaubastule, rajooniliit — maa-tarbijateühistule jms.);

d) kaupade müük kaubanduslikult organisatsioonilt tarbijale (kauplus — elanikkonnale, baas — õmblusvabrikule töötlemiseks jne.).

Nende nelja tüübi liigituse aluseks võib olla üks kahest tunnusest: 1) kes on müüja ja 2) kes on ostja. Tulemusena saame kaubakäibe järgmise majandusliku liigituse:

Liigitus müüja tunnuste järgi

1. Tootjate käive („a“ + „b“)

2. Kaubanduslike organisatsioonide käive („c“ + „d“)

Liigitus ostja tunnuste järgi

1. Müük tarbimisfääri („a“ + „d“)

2. Müük käibesfääri („b“ + „c“)

Põhiliseks on liigitus ostja tunnuse järgi. Ta jaotab käibeid nende majandusliku tähtsuse järgi: müük tarbijale on

¹ Tarbijateühistute Keskliit.

² Viljasoetuse Keskus.

³ Karjasoetuse Keskus.

kaubakulgemise lõppetapp, müük käibesfääri on kaubakulgemise veel jätkuv toiming. Liigitus müüja tunnuse järgi iseloomustab kaubakäibe organisatsioonilist struktuuri: nende organisatsioonide osatähtsust, kes võtavad osa kaupade toimetamisest tarbimissfääri.

Kaupade hulgas, mis läbivad kaubakäibe, tuleb eristada tootmisvahendeid (määratud peamiselt tootlikuks tarbimiseks rahvamajanduse tootmisharudes) ja tarbimisesemeid (määratud peamiselt elanikkonna isiklikuks tarbimiseks). Tootmisvahendite ja tarbimisesemete realiseerimine on organisatsiooniliselt täiesti erinev. Tootmisvahendite müük toimub kas vahetult sideme kaudu tootjalt tarbijale (tehase ja tehase-ostja vahel) või eriliste varustusorganisatsioonide kaudu. Tarbimisesemete müük toimub eriliste kaubanduslike organisatsioonide kaudu (müügikohad, Kaubanduse Rahvakomissariaat, Tsentrosojuz jt.).

Plaanimise ja arvestuse praktikas mõistetakse kaubakäibe all kitsamas mõttes tarbimisesemete müüki.

Käivet tarbimisesemete müügi alal tarbijaile nimetatakse jae-kaubakäibeks. Käivet tarbimisesemete müügi alal tootjalt kaubanduslikule organisatsioonile või ühelt kaubanduslikult organisatsioonilt teisele kaubanduslikule organisatsioonile nimetatakse hulgi-kaubakäibeks.

Liites kõik müügikäibed, saame loomulikult ühtede ning nendesamade kaupade kahekordse arvutuse. Ei ole raske näha, et müük tarbijaile ehk jaekäive ei sisalda korduvat arvutust. Kogu korduv arvutus moodustub hulgi-käibe arvel. Kogu kaubakäibe mahtu (mõlemate rühmade summat) nimetatakse brutokäibeks. Käivet kaupade müügi alal tarbijaile nimetatakse netokäibeks.

On ilmne, et mida enam kaubanduslikke lülisid kaup läbib, seda suurem on bruto-kaubakäive, seda suurem on korduv arvutus. Vastastades bruto- ja netokäivet ühe ning sellesama peri-

oodi kohta võib määratleda kauba liikluse keskmist lülilikust järgmise valemi järgi:

$$\frac{\text{brutokäive}}{\text{netokäive}} = \text{keskmine lülilikkus.}$$

Nõukogude kaubanduse ülesanne seisneb kaubaliikluse üleliigsete lülide vähendamises, et kaubad jõuaksid rutem tarbija juurde ega jalutaks „niinimetatud kaubakulgemisvõrgu bürokraatlikes kolgastes — eemal tarbijast“ (Stalin).

Nõukogude kaubanduse statistika peatülesandeks on kaubakäibe arengu riikliku plaani täitmiskäigu kontrollimine. Plaani näitajate ja arvestuse näitajate süsteem peab olema ühtne. Iga plaani näitaja peab olema ka arvestuse näitajaks, kusjuures plaani näitajate ja arvestuse sisu peab olema ühesugune. Kuid arvestuse näitajate süsteem on alati avaram kui plaani näitajate süsteem, kuivõrd statistika annab materjali nõukogude kaubanduse plaanimise laiendamiseks ja süvendamiseks.

Arvestuse süsteem hõlmab järgmisi nõukogude kaubanduse põhinäitajaid:

- 1) mitmesuguseist allikaist kaubakäibesse tõmmatavate kaubavarude maht ja koostis,
- 2) jae-kaubakäibe maht ja koostis,
- 3) kaubajäägid ja kauba käibekiirus,
- 4) käibekulud,
- 5) nõukogude kaubanduse hinnad,
- 6) tööd nõukogude kaubanduses,
- 7) nõukogude kaubanduse materiaalbaas.

Nõukogude kaubanduse statistika kontrollis halvasti kaubakäibe plaani täitmist ega signaliseerinud rahvavaenlaste kahjurlikku tegevust kaubakäibes. Kahjurluse tagajärgede kõige kiiremaks likvideerimiseks peab nõukogude kaubanduse statistika aktiivselt avastama kõik kaubakäibe puudused ja neist õigeaegselt signaliseerima parteile ja valitsusele.

Missugune on nõukogude kaubanduse arvestuse ja statistika organisatsiooni struktuur? Kõik kaubanduslikud ja ühis-

kondliku tootlustamise organisatsioonid teostavad kaubakäibe riikliku plaani täitmise arvestust vormide järgi ja tähtaegadel, mis on kindlaks määratud NSVL Riikliku Plaani Rahvamajandusliku Arvestuse Keskvalitsuse (RAKV) poolt. NSVL Riikliku Plaani RAKV poolt kinnitatud aruanded esitatakse iga kaubandusliku organisatsiooni kõigi ettevõtete ja lülide poolt alt ülespoole. Nii toimub tarbijate kooperasiiooni süsteemis aruandmine skeemi järgi: kauplus — maa-tarbijateühistu — rajooni-tarbijateühistute liit — oblasti- (krai-) tarbijateühistute liit — Tsentrosojuz; Kaubanduse Rahvakomissariaadi süsteemis: kauplus — kaubastuosakond — kaubastu — Peakaubastu — vabariigi Kaubanduse Rahvakomissariaat — NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaat. Kaubanduse Rahvakomissariaadi liidupeavalitsustel on lülisid tunduvalt vähem.

Peale selle esitatakse NSVL Riikliku Plaani RAKV poolt kinnitatud kõigi aruannete vormide ära kirjad kõigi riiklike ja ühistegelike kaubandusorganisatsioonide ja nende vabariigi-, oblasti-, krai- ja rajooniorganite poolt vabariigi, oblasti, krai ja rajooni rahvamajandusliku arvestuse vastavaile organeile ning NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadile. NSVL RKN määruse alusel 5. märtsist 1936. a. nr. 437 esitavad kõik kaubanduslikud organisatsioonid aruanded NSVL Riikliku Plaani RAKV-le ja NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadi kohalikele organeile, vastastades plaaniga kõik näitajad, millede järgi määratletakse plaaniülesanne. Jaekaubanduse põhinäitajaid (käive ja võrk) ja ühiskondliku tootlustamise põhinäitajaid (käive, toodang ja võrk) näidatakse aruandes NSVL Riikliku Plaani RAKV ja NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadi kohalikele organeile administratiivsete rajoonide järgi.

NSVL Riikliku Plaani RAKV ja NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaat ning nende kohalikud organid koostavad kõigilt kaubanduslikelt organisatsioonidelt saadavate aruannete alusel nõukogude kaubanduse kokkuvõtlikku statistikat. Kontrollimise eesmärgiga esitavad NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadi organid niihästi keskuses kui ka kohtadel RAKV vastavaile

organeile kokkuvõttes kõigi kaubanduslike organisatsioonide kohta. Eriti on rajooni (linna) kaubandusosakond kohustatud rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektorile iga kuu esitama andmed jaekaubanduse ja ühiskondliku toitlustamise plaani täitmise kohta. Kaubanduse Rahvakomissariaadi süsteemi kõigi organisatsioonide suhtes ja igal veerandaastal — rajooni kõigi kaubanduslike organisatsioonide suhtes.

Niiviisi koondab rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor enda juurde andmed kõigi kaubanduslike organisatsioonide ja ühiskondliku toitlustamise organisatsioonide kohta. Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor on kohustatud hoolega valvama plaani täitmise järele niihästi üldiselt rajooni või linna suhtes kui ka iga organisatsiooni suhtes üksikult. Ta peab süstemaatiliselt märkima rajooni- (linna-) inspektori vihkuisse „Rahvamajandusliku plaani täitmise põhinäitajad“ ja esitama vastavad kokkuvõtud rajooniorganisatsioonidele, signaliseerides plaani puudulikkust täitmisest üksikuis organisatsioonides, juhatades, kuidas neid likvideerida, avastades olemasolevaid varusid.

Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor kontrollib ühtlasi esitatava aruande õigsust ja arvestusdistsipliini täitmist kaubanduslike organisatsioonide poolt.

Põhinõue aruande suhtes: ta peab olema õigesti koostatud ja esitatud kindlaks määratud tähtajal.

Aruannete õigsust kinnitatakse dokumentidega: kauplus peab esitama maa-tarbijateühistule õiged andmed oma kaubakäibe kohta kas kassaarvutaja andmete või Riigipanka antud sissemakse andmete alusel. Maa-tarbijateühistu võib esitada rajooni-tarbijateühistute liidule õige aruande ainult kõigilt kauplustelt kogutud aruande-andmete alusel. Rajooni-tarbijateühistute liit omakorda võib koostada õige aruande ainult kõigilt maa-tarbijateühistuilt õigel ajal saadud ja õigesti koostatud aruannete alusel, jne.

Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor peab perioodiliselt valikkatse kaudu kontrollima (3—4 kauplust,

1—2 maa-tarbijateühistut, rajooniliitu), kas esitatud käibe-aruanded on tõepoolest koostatud dokumentide alusel. Näiteks kas on teatud maa-tarbijateühistute poolt rajooni-tarbijateühistute liidule esitatud aruanne jaekäibe kohta tõepoolest koostatud kõigi kaupluste aruannete alusel või on mõned kauplused jäänud arvestamata. Või näiteks, kas on rajooni-tarbijateühistute liidu poolt oblasti-tarbijateühistute liidule ja rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektorile esitatud aruanne jaekäibe kohta tõepoolest koostatud kõigi maa-tarbijateühistute aruannete andmete alusel või ei esitanud mõned maa-tarbijateühistud aruandeid õigeaegselt ja rajooni-tarbijateühistute liit ei arvestanud neid kokkuvõttes või võttis nende kohta omavolilised arvud, jms. Analoogilist kontrolli võib teostada ka teiste andmete: kaubajääkide, võrgu jms. suhtes.

Kahjuks koostavad kaubanduslikud organisatsioonid aruandeid vahel ebaõigesti ja lähevad isegi otse puru silma ajamisele: aruandesse paigutatakse vahel täiesti omavolilisi arve, mis ei põhjene dokumentidel. Kõik niisugused faktid on aruandmiseseaduse rikkumine ja tulevad kindlasti välja juurida, isikud aga, kes niisugustes rikkumistes süüdi on, tuleb võtta kohtulikule vastutusele.

Niisama tähtis on aruande esitamiseks määratud tähtaegadest kinnipidamise kontrollimine. On teada, et aruande esitamise hilinemine ajab nurja plaani täitmise kontrolli.

Esitatavate aruannete õigsuse ja arvestusdistsipliini täitmise kontrollimistööle peab rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor tõmbama kaasa ka rahvamajandusliku arvestuse jaoskonnainspektoreid, tehes neile ülesandeks kontrollida üksikuid nõukogude kaubanduse ettevõtteid.

II P E A T Ü K K

Jae-kaubakäibe arvestus ja statistika

Jae-kaubakäibe on nõukogude kaubanduse põhikategooriaks ja on rahvamajandusliku arvestuse rajooni-inspektori töö põhiobjektiks nõukogude kaubanduse alal.

Jae-kaubakäivet teostatakse kolmel kujul:

- jaekaubandusvõrgu jaekäive,
- ühiskondliku toitlustamise jaekäive,
- kolhoositurukaubanduse jaekäive.

Suhet nõukogude kaubanduse tähendatud kolme kuju vahel iseloomustavad järgmised andmed, mis on avaldatud „NSVL rahvamajanduse arengu teise viisaastaku plaani täitmise kokkuvõtteis“.

Nõukogude kaubanduse kujud	Milj. rubla		1937. a. % ^o -des 1932. a. suhtes	% ^o -des kokkuvõtu suhtes	
	1932. a.	1937. a.		1932. a.	1937. a.
1. Jaevõrgu jaekäive	35504,3	115785,3	326,1	74,3	80,5
2. Ühiskondliku toitlustamise jaekäive	4852,3	10157,9	209,3	10,1	7,1
3. Kolhoositurukaubanduse jaekäive	7500,0	17799,7	237,3	15,6	12,4
Kokku	47856,6	143742,9	300,4	100,0	100,0

Nõukogude kaubanduse põhikujuks tarbimisesemete müügil elanikkonnale on jaevõrgu jaekäive, mille käivete osatähtsus tõusis teisel viisaastakul 74,3%-lt 80,5%-ni. Teisel kohal seisab

kolhoositurukaubandus, mis aga jääb maha jaevõrgu käivete kasvu tempost, mistõttu ta osatähtsus teisel viisaastakul langes 15,6%-lt 12,4%-ni. Kolmandal kohal seisab ühiskondliku tootlustamise jaekäive, mille kasv jääb maha niihästi jaevõrgu kui ka kolhoositurukaubanduse käivete kasvust, mistõttu ühiskondliku tootlustamise käibe osatähtsus langes teisel viisaastakul 10,1%-lt 7,1%-ni.

Töötava rahva elu ainelise taseme tõstmiseks otsustas ÜK(b)P XVIII kongress:

„Kindlustada kolmandal viisaastakul kultuurse nõukogude kaubanduse igakülgset arenemist ja vastavalt sellele kindlaks määrata:

a) riiklik-ühistegeliku kaubakäibe mahu suurendamine 1942. a. kuni 206 miljardi rublani 126 miljardi rubla vastu 1937. a., kahekordistades sööklate, restoranide, kohvikute ja einelaudade käivet.

b) Riiklik-ühistegeliku jaekaubandusvõrgu kasvu 38% võrra ühes kogu kaubanduse parandamisega.“

Jae-kaubakäibe ülesandeks on varustada elanikkonda tarbimisesemetega. Kuid jaekaubandus varustab kaupadega ka asutisi ja ettevõtteid (eriti lasteaedu, -sõimi jt.). Sellepärast tuleb silmas pidada, et jae-kaubakäive on oma mahult laiem elanikkonna poolt jaekaubanduses sooritatavate ostude mõistest. Teiselt poolt ei või samastada jaekäivet elanikkonna tarbimisega. Elanikkonna tarbimine ei toimu ainult ostude teel jaekaubandusest (tarbimise kaubaosa), vaid ka toodete mitterahalise saamise teel oma majapidamisest jm. (tarbimise naturaalosa). Niiviisi on jae-kaubakäive oma mahult kitsam elanikkonna tarbimisfondide mõistest. Nendel asjaoludel on oluline tähtsus kaubakäibe rahvamajanduslikul analüüsimisel.

Jaekaubandust teostatakse laialdaselt harunenud kaupluste, poodide, telkpoodide, kioskite, väljaveo- ja väljakandva võrgu kaudu, mis kuuluvad riiklikele ja ühistegelikele kaubanduslikele organisatsioonidele. Peale selle teostatakse jaekauban-

dust ladudest ja otse tootmisest (eriti rõivaste ja jalatsite individuaalne valmistus).

Jaekaubandusest võtavad osa rohkearvulised üleliidulised, liiduvabariikliku, vabariikliku ja kohaliku tähtsusega organisatsioonid. Põhilisiks kaubanduslikeks organisatsiooneks on NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaat, kes teenindab peamiselt linnaelanikkonda, ja Tsentrosojuz, kes teenindab peamiselt kolhooslikku küla. Peale selle on jaevõrk peaaegu kõigil tööstus- ja majandusrahvakomissariaatidel: Liha- ja Piimatööstuse Rahvakomissariaadil, Kalatööstuse Rahvakomissariaadil, Toitluse Rahvakomissariaadil, Tekstiiltööstuse Rahvakomissariaadil, Kergetööstuse Rahvakomissariaadil, Küttetööstuse Rahvakomissariaadil (varustus toiduainetega), Värvilise Metallurgia Rahvakomissariaadil (varustus toiduainetega), Keemiatööstuse Rahvakomissariaadil, Elektri jaamade ja Elektritööstuse Rahvakomissariaadil, Musta Metallurgia Rahvakomissariaadil, Ehitusmaterjalidetööstuse Rahvakomissariaadil (varustus toiduainetega), Teede Rahvakomissariaadil, Metsatööstuse Rahvakomissariaadil, Sideasjanduse Rahvakomissariaadil, Tervishoiu Rahvakomissariaadil (apteegivalitsused), liiduvabariikide kohaliku tööstuse rahvakomissariaatidel, käsitööühistuil, mitmesugustel kohaliku tähtsusega vabatahtlikel seltsidel ja organisatsioonidel (puulaod jt.).

Jae-kaubakäibe rahvamajanduslik plaan tõstab esile kaks käivate kategooriat: a) kauba müük elanikkonnale, b) kauba müük asutistele, ettevõtetele ja organisatsioonidele.

Kuni 1938. a. näidati jaekaubandust plaanis ja arvestuses üldiselt ühes summas, jagamata kategooriaisse. See asjaolu viis antiriiklikule praktikale kaupade turustamisel, mis on määratud rahvale laialdaseks tarbimiseks, mitmesuguste asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide poolt. Arvestus ei signaalseerinud nendest moonutamistest, sest et ei olnud vastavaid andmeid. Siit selgub, et arvestuse andmed peavad olema ulatuslikumad plaani andmeist.

Et tõkestada kahjulikku praktikat laialdase kaubamüügi suhtes jaevõrgust mitut laadi asutistele, ettevõttele ja organisatsioonidele, esitas valitsus NSVL Kaubanduse Rahvakomisariaadile kindlaks määrata, alates 1938. a. IV veerandist, niisuguse müügi kohta teatud kord (eraldatakse teatud kauplustevõrk, seatakse sisse sunduslik kirjalik kaupade nõutamine, määratakse kindlaks arve kuju jm.). See näitaja tõstetakse nüüd esile jaekaubanduse plaanis ja arvestuses.

Jaekaubandust iseloomustavad järgmised põhinäitajad:

- a) jaekäibe summaarne maht,
- b) kaubajäägid jaevõrgus,
- c) jaekäibe kaubanduslik struktuur,
- d) jaevõrgu varustamise allikad.

Jaekäibe summaarne maht on jaevõrgu kassasissetulek, mis on saadud kaupade müügist. Selle näitaja majanduslik tähtsus seisneb selles, et ta näitab, missuguse summa eest on tarbijad kaupu ostnud. See on kõige üldistatum kokkuvõtunäitaja elanikkonna kaupadega varustamise plaani täitmise kohta. Jae-kaubakäibe kasv tähendab elanikkonna kaupadega varustamise suurenemist ja järelikult annab tunnistust ta ainelise heaolu paranemisest. On teada, et kapitalistliku kriisi üheks iseloomujooneks on jae-kaubanduse käivete langus, mida on tekitanud töötavate masinate vaesestumine.

Metoodilisest küljest on jaekäibe summaarse mahu näitaja üsna lihtne: ta on rahasumma, mis on tulnud jae-ettevõtte kassasse müüdud kauba eest. Nagu teada, müüb jae-ettevõtte elanikkonnale kaupa ainult sularaha eest, sellepärast peegeldab kassasissetuleku määr täpselt müüdud kauba käivet. Ainult asutistele, ettevõttele ja organisatsioonidele müüdavate kaupade käibeis on olemas arvestus mittesularahas siirmise kujul jooksvale kontole Riigipangas. Mittesularaha eest laekuvad maksed tuleb ka arvata jaemüügikäibe summasse.

Iga jae-ettevõtte (kauplus, pood) esitab oma kõrgemal seis-

vale organisatsioonile (juhatusele, direktsioonile) kauba-rahalse aruande, mis sisaldab andmeid kaupade jääkide, sissetulekute ja müügi kohta aruandeperioodil. Linnades esitatakse kauba-rahaline aruanne iga päev, maal aga iga viispäevaku kohta. Toome eeskujuna maa-tarbijateühistu kaupluse kauba-rahalse aruande vormi, mis on kinnitatud Tsentrosojuzi poolt.

Dokumentide numbrid	Kellelt saadud	Summa	Dokumentide numbrid	Kuhu müüdud	Summa
	Ülejääk viispäevaku algul			Väljaminek	
	Sissetulek			Kokku	
	Kokku			Ülejääk viispäevaku algul	
	Kokku ülejääk ja sissetulek			Kokku ülejääk ja väljaminek	

Nagu näha toodud vormist, näitab kauba-rahaline aruanne kaubakulgemist ettevõttes bilansivalemi järgi: ülejääki viispäevaku algul, sissetulekut viispäevaku kestel, väljaminekut viispäevaku kestel ja ülejääki viispäevaku lõpuks. Kauba-rahalse aruande juurde lisatakse kõik sissetulekut ja väljaminekut tõendavad dokumendid, mis hiljem töötletakse maa-tarbijateühistu raamatupidamises.

Alama kaubandusliku organisatsiooni juhatuses või direktsioonis toimub jaekäibe ja ülejääkide andmete kokkuvõtt. Kokkuvõtu tulemused esitatakse kõrgemal seisvale organisatsioonile järgmise tüüpvormi järgi, mis on kinnitatud NSVL RKN määrusega 5. märtsist 1936. a. nr. 437 all, NSVL RKN juures asuva Majandusnõukogu poolt 1. X 1938. a. nr. 707 all.

Näitajad	Veerandaastaplaan	Tegelikult aru- andeperioodi kohta
1. Müük elanikkonnale		
2. Müük asutistele, ettevõt- teile ja organisatsioonidele		
3. Kaupade jääk aruande- perioodi lõpuks		

Niisuguse aruande esitavad kõik kaubanduslikud organisatsioonid kord kuus. Kaubanduse Rahvakomissariaadi ja Tsentrosojuzi käibe näitajad esitatakse iga viieteistkümne päeva kohta.

Maa-tarbijateühistu juhatus esitab aruande rajooni-tarbijateühistute liidule, viimane aga kokkuvõttes (kõigi maa-tarbijateühistute kohta) — oblasti-tarbijateühistute liidule. Kaubanduslike organisatsioonide oblastikeskused (oblasti-tarbijateühistute liit, oblasti-toiduainetekaubastu, oblasti-tööstustoodetekaubastu jne.) töötavad selle aruande läbi administratiivsete rajoonide kaupa ja esitavad ta oblasti (krai) Rahvamajanduse Arvestuse Valitsusele ja oblasti (krai) kaubandusosakonnale, üldkokkuvõtted kogu oblasti (krai) kohta aga esitatakse oma keskusele (Tsentrosojuzile, peakaubastule jne.). Kaubanduslike organisatsioonide keskused omakorda töötavad aruande läbi oblastite, kraide, vabariikide kaupa ja esitavad ta NSVL Riikliku Plaani RAKV-le ja NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadile.

Tuleb silmas pida, et kaubanduslike organisatsioonide kassasissetulekute näitaja saadakse veel Riigipanga andmete alusel: Riigipanka antud sissetuleku summa. Kassasissetulek Riigipanga andmete alusel on väiksem kaubanduslike organisatsioonide poolt saadud kassasissetulekust, sest et neil organisatsioonidel on õigus teha mõningaid kulutusi kassasissetulekust (detsentraliseeritud soetamine jms.). Seda asjaolu tuleb silmas pida Riigipanga statistika andmete kasutamisel.

Summaarse käibe aruannet kasutatakse plaani täitmise hinnanguks ja kaubakäibe dünaamika iseloomustamiseks.

Kõige otstarbekam on järgmine igakuise aruande läbitöötamise vorm:

Organisatsioonid	Plaan (tuh. rbl.)		Mai		Aprill- mai		Jaanuar- mai		‰-des möödunud aasta vastava peri- oodi suhtes	
	aasta	veerandaasta	tuh. rbl.	‰-des aprilli suht.	tuh. rbl.	‰-des veerand- aastaplaani suhtes	tuh. rbl.	‰-des aastaplaani suhtes	mai	jaanuar-mai aastaplaani järgi

Tabel on koostatud sel viisil, et algul analüüsitakse aruandekuud (siin jätkub muutuse kindlaksmääramisest võrreldud eelmise kuuga), seejärel kasvav summa veerandaasta algusest (siin tuleb anda veerandaastaplaani täitmise hinnang), siis — kogu läbitud ajajärk aasta algusest (siin antakse aastaplaani hinnang), viimaks antakse kasvu tempo hinnang, võrreldud möödunud aasta vastava perioodiga.

Oletame, et meie kasutuses on järgmised, ülaltoodud tabeli-
vormis läbitöötatud andmed:

Plaan (tuh. rbl.)			Tegelikult								
			Mai		Aprill- mai		Jaanuar- mai		‰-des möödunud aasta vastava perioodi suhtes		
aasta	veerandaasta		tuh. rbl.	‰-des aprilli suht.	tuh. rbl.	‰-des veerand- aastaplaani suht.	tuh. rbl.	‰-des aastaplaani suhtes	mai	jaanuar-mai	Sesama aasta- plaani järgi
Rajooni- kaubastu 10 000	3000	1000	83,4	2200	73,3	4200	42,0	130,0	120,0	125,0	
Rajooni-tar- bijateühis- tute liit 8 000	2000	600	85,7	1300	65,3	3100	38,8	130,0	124,0	130,0	
Kokku 18 000	5000	1600	84,2	3500	70,0	7300	40,6	130,0	121,7	127,1	

Analüüsimine seda tabelit.

Maikuu aruande andmed tunnistavad, et jaekäive vähenes võrreldes aprillikuuga 15,8% (100,0 — 84,2) võrra, see vähenemine tuleb ilmsiks niihästi rajoonikaubastus kui ka rajooni-tarbijateühistute liidus. On selge, et see käivete kahanemine kannab hooajalist iseloomu, aprilli iseloomustab seoses esimese mai pidustustega harilikult alati väga suur käive, sellepärast näitabki mai langust. Möödunud kahe kuu suhtes on plaan täidetud 70% ulatuses. Keskmiselt tuleks kahe kuuga täita kaks kolmandikku (67%) veerandaastaplaanist. Niiviisi areneb jaekäive aprilli ja mai jooksul kõrgemal tasemel kui plaanis oli ette nähtud. Kuid tabel annab tunnistust sellest, et plaani täitmise ületab ainult linnakaubandus (rajoonikaubandus — 73,3%), kuna maal rajooni-tarbijateühistute liidu jae-kaubandus jääb plaanist isegi maha (65%).

Umbes niisamasuguseid suhteid võib panna tähele võrdlemisel aastaplaaniga. Viie kuu kestel pidi aastaplaan täidetama umbes 41,7% ulatuses (5 kuud 12 kuust). Sel perioodil täitis rajoonikaubastu 42% aastaplaanist, rajooni-tarbijateühistute liit aga ainult 38,8%. Tabeli viimane lahter ütleb, et aastaplaani järgi peab rajooni jaekäive kasvama 27,1% võrra, selle hulgas rajoonikaubastus — 25% võrra, rajooni-tarbijateühistute liidus aga tunduvalt rohkem — 30% võrra. Tegelikult kasvas jaekäive möödunud viie kuu kestel, võrreldes eelmise aastaga, ainult 21,7% võrra.

Nii teeme kindlaks, et üldiselt täidetakse rajooni kohta veerandaastaplaani rahuldavalt, kuid võib märgata mahajäämist, võrreldes aastaplaaniga. Kõige rohkem jääb maha rajooni-tarbijateühistute liit, mis teenindab kolhooslikku küla, — temale peavadki rajooni organisatsioonid pöörama erilise tähelepanu.

Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor peab tegema niisuguse analüüsi süstemaatiliselt ja esitama vastavad kokkuvõtted ja märgendused rajooniorganisatsioonidele, et nad võtaksid tarvitusele abinõud mahajäävate organi-

satsioonide suhtes. Niisuguseid tabeleid võidakse koostada kaubanduslike organisatsioonide, oblastite, kraide ja vabariikide administratiivsete rajoonide kohta.

Suur tähtsus on käibe jaotamisel linna ja küla vahel. Kuni 1938. a. teostati niisugust rühmitust kaubandusettevõtete asukoha tunnuse järgi, kusjuures linn ja küla tõsteti esile rea organisatsioonide aruandeis. Kuid niisugune rühmitus ei peegeldanud kaubakäibe tõelist jaotust linna ja maa vahel, kuna maaelanikkond teostab oma oste ka linnavõrgus.

1939. a. pandi NSVL RKN juures asuva Majandusnõukogu määrusega kehtima uus kord jaekaubanduse rühmitamises linna ja maa kohta: iga kaubanduslik organisatsioon arvatakse täiesti linna või maa omaks sõltuvalt ta peamisest kaubakäibest. NSVL Riikliku Plaani Rahvamajandusliku Arvestuse Kesksvalitsuse poolt on koostatud kindel nimekiri kaubanduslikest organisatsioonidest, mis kuuluvad linna või maa omade hulka. See uuendus säilitas linna ja maa rühmituse olenevust, lihtsustas aga tunduvalt kaubanduslike organisatsioonide aruandmist.

Eespool toodud tabelit võib siis koostada linna ja maa läbiõikes, niisugune tabel võib anda linna- ja maaelanikkonna kaubaga varustamise iseloomustuse.

Järgmiseks näitajaks kuu-aruandes on kaubajääkide summa.

Kaubajäägid jaevõrgus on jaekaubanduse üks tähtsamaid näitajaid. Kaubavarude suurus ja koostis jaekaubanduses määravad kindlaks kaubakäibe, annavad võimaluse rahuldada tarbijate laialdast ja mitmekülgset nõudmist niihästi kauba kvaliteedi kui ka sortimendi suhtes. Tarbijate huvides määrasid NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaat ja Tsentrosojuz jaevõrgu suhtes kindlaks kaupade sortimendi sundusliku miinimumi.

Kaubanduslike organisatsioonide ülesanne seisneb selles, et kindlustada tarbijate katkestamatut ja kultuurset teenindamist ja alati hoolitseda küllaldaste kaubajääkide eest.

Kaubavarud on kaubakäibe kiiruse näitajaks. Kaubanduslike organisatsioonide ülesanne seisneb selles, et kiirendada kaupade kulgemist tarbija juurde. Selle tulemuseks on kaubanduses tegevuses olevate ühiskondlike varade osa vähenemine, eriti käibekulude vähenemine, ja järelikult tekib sotsialistliku vara kuhjumise lisa-allikas tootmise finantseerimiseks, ühtlasi aga kindlustatakse hindade langus, milledega tarbija ostab kaupa. Sellelt seisukohalt seisneb kaubanduslike organisatsioonide ülesanne võitluses üleliigsete kaubavarude tekkimise vastu, kaupade kuhjumise vastu. See ülesanne nõuab kõigi kaubanduslike organisatsioonide kogu töö parandamist. On teada palju juhtumeid, kus kaupade ebaõige kahjurliku väljalaadimise tagajärjel tekkisid ühtedes kohtades üleliigsed kaubavarud, kuna samal ajal tuli teistes kohtades kunstlik kaubanälg.

Niiviisi on kaubajäägid jaekaubanduse tähtsaimaks kvaliteedinäitajaks. See näitaja on ka meetoodilisest küljest üsna lihtne — ta on kaubavarud, mis on teatud kaubanduslikul organisatsioonil ja mis kindlustavad ta kaubakäivet. Jae-ettevõtte teatab iga päev või iga viie päeva tagant oma kauba varudest kontorile (juhatusele) kauba-rahalisel aruandes, millest kõnelesime ülalpool. Mainitud näitaja määratakse kindlaks niinimetatud tuletuse teel järgmise bilansivalemi alusel:

kaubajääk aruandeperioodi algul + kaubasissetulek —
— kaubaväljaminek = jääk aruandeperioodi lõpuks.

Kaupade sissetulek ja väljaminek määratakse kindlaks dokumentide järgi (sissetulnud kauba arvete järgi, kassaandmete järgi või müüdud kauba eest saadud äraantud rahasumma suuruse järgi, tagastatud kaupade, hinnaalanduse või riknenud kauba aktide järgi jne.). Kõik loetletud dokumendid võetakse raamatupidamises arvesse, sellepärast nimetatakse niisugust jääki ka raamatujäägiks, s. o. vastavaks raamatupidamise kirjendeile. Kuid raamatujääk ei tarvitse vastata tegelikult olemasolevaile kaubavarudele (kauba loomuliku kahanemise, varguste jne. arvel). Sellepärast toimub perioodiliselt (mitte harvem kui üks kord veerandaastas) kõigi kauban-

duslikel organisatsioonidel olevate kaubavarude loendamine: iga kauba koguse arvestamine ja ta hindamine kehtivate jaeshindade järgi. Niisugust loendust nimetatakse kaubajääkide inventeerimiseks. Võrreldes kaubajääkide summat ühel ning samal kuupäeval raamatupidamise ja inventuuri andmete alusel, kontrollitakse kaubandusettevõtte tegevust. Kaubajääkide näitajat kasutatakse kaubakäibe kiiruse määratlemiseks. Kaupade täielik käive on olemas siis, kui nad on kõik müüdud, kui kaupu ei müüda, võrdub kaubakäive nulliga.

Igal kaubandusettevõttel on igal antud hetkel olemas teatud kaubavaru, mida uuendatakse järjest sedamööda, kuidas kaupu müüakse. Niiviisi on igas kaubanduslikus ettevõttes alati olemas teatud keskmine kaubavaru. Kui ühesuguse kaubavaru juures annab ettevõtte A suurema kaubamüügikäibe kui ettevõtte B, siis tähendab see, et ettevõttes A on kiirem ringe, kiirem kaubakäive. Jagades käibe summa arvuga, mis näitab keskmist kaubajääki, saame teada, mitu korda ringis aruandeperioodis keskmine kaubajääk. Harilikult väljendatakse käibekiirust päevades: kui on teada, et kuu jooksul (30 päeva) on kaup 3 korda ringinud, siis tähendab see, et kaupade üks käive toimub 10 päevaga

$$\left(\frac{30}{3} = 10 \text{ päeva}\right).$$

Arvestame kaupade käibekiiruse järgmiste andmete alusel: varud kuu algul — 15 000 rbl., varud kuu lõpul — 25 000 rbl., kaubaläbimüük kuu kohta — 200 000 rbl.

$$\text{Keskmine jääk kuu kohta} = \frac{15\,000 + 25\,000}{2} = 20\,000 \text{ rbl.}$$

$$\text{Kauba käivete arv kuu kohta} = \frac{200\,000}{20\,000} = 10 \text{ käivet.}$$

$$\text{Käibekiirus päevades} = \frac{30 \text{ päeva}}{10} = 3 \text{ päeva.}$$

Paneme nimetaja (10) asemele murru $\left(\frac{200\,000}{20\,000}\right)$ eelmisest valemist.

$$\text{Käibekiirus päevades} = 30 \text{ päeva} : \frac{200\,000}{20\,000} = \frac{30 \cdot 20\,000}{200\,000} = 3 \text{ päeva.}$$

Käibekiiruse määratlemiseks sel viisil saadud lõplik valem on järgmine:

$$\text{Käibekiirus päevades} = \frac{\text{Kaupade keskmine jääk} \times \text{päevade arv aruandeperioodis}}{\text{Käive aruandeperioodis}}$$

Kaubajääkide määratlemisel kolmest või mitmest punktist on mõned erisused. Oletame, et kaubajääkide kohta on olemas järgmised andmed:

1./I — 2000 rbl., 1./II — 1000 rbl., 1./III — 1600 rbl. ja 1./IV — 1800 rbl. Määratleme keskmised kaubajäägid kuu kohta ja keskmise kaubajäägi veerandaasta kohta:

a) jaanuari kohta $= \frac{2000 + 1000}{2} = 1500 \text{ rbl.};$

b) veebruari kohta $= \frac{1000 + 1600}{2} = 1300 \text{ rbl.}$

c) märtsi kohta $= \frac{1600 + 1800}{2} = 1700 \text{ rbl.};$

d) veerandaasta kohta $= \frac{1500 + 1300 + 1700}{3} = 1500 \text{ rbl.}$

Kujundame ümber viimase valemi (d), pannes keskmiste kuu-jääkide asemele nende arvutuse vastavad valemid (a, b, c):

$$\left(\frac{2000 + 1000}{2} + \frac{1000 + 1600}{2} + \frac{1600 + 1800}{2} \right) : 3 =$$

$$\left(\frac{2000 + (1000 + 1000)}{2} + \frac{(1600 + 1600) + 1800}{2} \right) : 3 =$$

$$\frac{2000 + 2000 + 3200 + 1800}{2 \cdot 3} = \frac{9000}{6} = 1500 \text{ rbl.}$$

Pöörame tähelepanu järgmisele: meie valemis esinevad teine ja kolmas jääk kahekordse osatähtsusega. Selles seisnebki keskmise jäägi arvutuse erisus perioodi kohta kolmest ja rohkemast punktist. Keskmise niisugust vormi nimetatakse kromoloogiliseks keskmiseks.

Arvutuse juhust võib formuleerida järgmiselt: kaupade keskmise jäägi arvutamiseks tuleb leida jääkide summa kõigi tähtaegade kohta — võttes jäägid vahepealsete tähtaegade kohta kahekordselt — ja jagada summa võe-

tud jääkide arvuga. On kerge näha, et see valem on analoogiline järgmisele: keskmise jäägi kindlaksmääramiseks tuleb leida jääkide summa kõigi tähtaegade kohta — võttes äärmised jäägid pooles suuruses — ja jagada summa võetud jääkide arvuga.

Järgmiseks jaekaubanduse tähtsaks näitajaks on jae-kaubakäibe kaubastruktuur. Jaekäibe struktuuri statistika näitab, milliste kaupadega kaupleb üks või teine organisatsioon. Analüüsides neid andmeid rea aastate kohta, määratleme struktuurilised nihkumised kaubakäibes. Nii näitavad teise viisaastaku andmed osatähtsuse tõusu niisuguste kaupade juures, nagu liha, rasvad, suhkur, kondiitritooted, kultuurkaubad, ja alkoholist jookide osatähtsuse järsku langust. Need andmed annavad tunnistust ainelise heaolu paranemisest ja meie kodumaa töötava rahva kultuuri tõusust. Needsamad andmed teise viisaastaku kohta näitavad, et linnas ja maal ei ole nüüd suurt vahet kaupade sortimendi vahel, mis tunnistab linna ja maa vastuolu järk-järgulisest likvideerimisest.

Ülaltähendatud alusel võib näha, kui suur tähtsus on jae-kaubakäibe kaubastruktuuri näitajal. Metodoloogilises suhtes on see näitaja kõige keerulisem. Iga jae-ettevõtte on universaalne, ta kaupleb kaupade ja kaubarühmade suure hulgaga. Sellepärast on võimatu organiseerida täpset, dokumentidel põhjendavat käivate arvestust jae-ettevõttes iga kaubarühma kohta; selleks läheks vaja erakordselt keerulist tehnikat (üksiku tšeki väljalöömine iga kauba kohta või tšeki eelväljakirjutamine iga kauba kohta jms.). Seda ülesannet võib lahendada vaid teatud tingimustel.

Kehtiv aruanne kujutab endast kaupade liikumise iseloomustust jae-ettevõttes kaubabilansi näol, kusjuures bilanssi võetakse vaid need elemendid, mida võib põhjendada dokumentidega.

Kaubarühmade nimetus	Jääk veerandaasta algul	Sissetulek veerandaastal		Müüdud ettevõtetele, asutistele ja organisatsioonidele	Muu väljaminek dokumentide alusel	Jääk veerandaasta lõpuks	Väljaminek veerandaastal (1 + 2 - 4 - 5 - 6)
		Kokku	Selles detsebr. fondid				
1	2	3	4	5	6	7	

Kõik kaubabilansi elemendid määratletakse dokumentide alusel: jäägid veerandaasta alguseks ja lõpuks inventeerimise andmete alusel, sissetulek — saadud arvete järgi, müük asutistele, ettevõtetele ja organisatsioonidele — ostjaile antud arvete ärakirjade alusel ja viimaks muu väljaminek (lahter 5) — ühiskondlikele toitlus-ettevõtetele ja ümbertöötamiseks saadetavate kaupade saatekirjade alusel, hinnaalanduse aktide alusel jne. Kõik elemendid näidatakse jaeshindades.

Erinevalt vaadeldud kuuaruandest summaarse jaekäibe kohta koostatakse kaupade liikumise täielik aruanne kaubarühmade kohta alama organisatsiooni (maa-tarbijateühistu, kaubastu) juhatuses (direktsioonis). Kauplus esitab oma organisatsiooni juhatusele (direktsioonile) ainult andmed kaupade jääkide kohta. Kaupade sissetulek ja väljaminek aga määratakse kindlaks juhatuse (direktsiooni) poolt terve organisatsiooni suhtes kauba sissetuleku dokumentide alusel, mida kauplus esitab päeva- või viiepäeva-aruannete juures. Need aruanded esitatakse sellesama skeemi järgi nagu kuu-aruanded, ainult rühmitamata administratiivsete rajoonide, kraide ja vabariikide järgi.

Kaubabilansi alusel määratakse tuletuse teel kindlaks kaupade väljaminek igas kaubarühmas. See väljaminek on veidi suurem jaekäibe tõelisest suurusest, sest et ta sisaldab niisugust kaupade väljaminekut nagu kaupade loomulik kahanemine, raiskamised ja vargused ja muu väljaminek, mida ei saa dokumendi alusel täpselt arvata teatud kaubarühma juurde. Kuna

puudub võimalus seda vahet täpselt jaotada kaubarühmadele, siis rakendatakse harilikult ta jagamiseks tinglikku menetlust — proportsionaalselt kulutuse summadega.

Illustreerime arvestuse tehnikat järgmise näitega (tuhandeis rublades):

	Jääk veerandaasta alguseks	Sissetulek veerandaasta kestel	Müüdud asutistele, ettevõtetele ja organisatsioonidele	Väljaminek muude dokumentide alusel	Jääk veerandaasta lõpuks	Väljaminek veerandaasta kestel		Dokumenteeri- mata väljaminek	Tinglik jaemüük (6—8)
						tuh. rbl.	%-des kogusum- mast		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Küpsetatud leib	20	3000	150	100	15	2755	15,2	47	2708
2. Liha	280	2500	140	400	300	1940	10,6	31	1909
3. Suhkur	400	2200	160	80	420	1940	10,6	31	1909
4. Loomavõi	150	800	50	40	140	720	3,9	11	709
5. Kondiitritoo- ted	500	2000	110	10	550	1830	10,0	29	1801
6. Muud kaubad	1800	10000	190	500	2000	9110	49,7	146	8964
Kokku	3150	20500	800	1130	3425	18295	100,0	295	18000

Veerandaasta jaekäive (kassasissetuleku andmeil):

a) elanikkonnale müüdud — 18 000 tuh. rbl.,

b) asutistele, ettevõtetele ja organisatsioonidele müüdud — 800 tuh. rbl.

Kõik lahtreis 1—5 toodud arvud põhjenevad dokumentidel. Nende andmete alusel on arvestatud veerandaasta väljaminek (lahter 6) 18 295 tuhande rbl. suuruses. Kassasissetulekute andmete alusel aga on elanikkonnale müüdud kaupade kogu jaekäive 18 000 tuhat rbl. Järelikult on dokumentidega mittepõh-jendatud väljamineku suurus 295 tuhat rbl. (18 295—18 000). See summa tuleb jaotada kaubarühmadele proportsionaalselt nende väljaminekuga. Selleks arvestame iga kaubarühma osa-tähtsuse väljamineku üldsummas (lahter 7) ja selle osatähtsuse alusel määratleme muu dokumenteerimata väljamineku summa

(lahter 8). Siis, arvates maha muu dokumenteerimata väljamineku summa (lahter 8) kogu väljaminekust (lahter 6), saame elanikkonnale läinud kaupade tingliku jaemüügi iga kaubarühma kohta (lahter 9).

Toodud arvestust võib tehniliselt tunduvalt lihtsustada. Võib jätta üksikult täiesti arvutamata muu dokumenteerimata väljamineku (lahter 8) ja jaotada kassasissetuleku andmete alusel rahvale müüdud kauba kogusumma lihtsalt kaubarühmade osatähtsuse järgi väljaminekus (lahter 7). Viimaks on ka võimalik jätta arvutamata osatähtsus (lahter 7) ja talitada järgmiselt: jagades kogu summa, mis on saadud elanikkonnale müüdud kauba eest (kassasissetuleku andmeil), väljamineku kogusummaga (lahter 6), saame koefitsiendi, mis iseloomustab jaekäibe suhet väljaminekuga, korrutades siis selle koefitsiendiga iga kaubarühma väljaminekut, saame meile vajalise tingliku müügisumma iga kaubarühma suhtes. Meie näites on koefitsient $\frac{18000}{18295} = 0,985$. Korrutades küpsetatud leiva väljaminekut (2755 tuh. rbl.) selle koefitsiendiga, saame tinglikult, kui palju on müüdud elanikkonnale küpsetatud leiba (2708 tuh. rbl.), jne. See menetlus on kõige ratsionaalsem ja sellepärast tuleb seda eelistada.

Nagu seletusest näha, on jae-kaubakäibe kaubastruktuuri arvestus üsna keeruline ja raske, mispärast see töö on Rahvamajanduse Arvestuse Keskvalitsuse süsteemis tarvitusel alates oblasti, krai ja vabariigi RAKV-st. Meie bilansi kaks olulist elementi — kaubajäägid aruandeperioodi alguseks ja lõpuks — määratletakse täpselt ainult üks kord aruandeperioodi veerandaastal, järelikult kaubakäibe kaubastruktuuri kogu aruandmist võib korraldada ainult veerandaasta läbilõikes. See ongi fikseeritud NSVL RKN määrusega 5. märtsist 1936. a. nr. 437 „Kaubakäibe tüüpilise operatiiv-statistilise aruandmise kohta“, mis kohustab kõiki jaeorganisatsioone esitama tähendatud aruannet veerandaastakaupa.

NSVL RKN juurs asuva Majandusnõukogu poolt on kinnitatud kaupade ühtne nomenklatuur, mis on kohuslik kõigi kau-

banduslike organisatsioonide aruannete suhtes, järgmiste 67 kaubarühma koostises:

A. Toitluskaubad.

1. Kala	12. Tee
2. Heeringad	13. Suhkur
3. Loomavõi	14. Kondiitritooted
4. Taimevõi	15. Juust
5. Margariin	16. Sool
6. Sulatatud rasv	17. Jahu
7. Liha	17. Leib
8. Vorstitooted	18. Tangud
9. Linnud	19. Makaronid
10. Konservid	20. Teravili-loomatoit
11. Munad	

Kokku 20 plaanitava tööstuskauba kohta.

21. Kartulid	24. Muud alkoholised joogid
22. Aedviljad ja puuviljad	25. Muud toitluskaubad
23. Viin	

B. Mittetoitluskaubad.

1. Puuvillased riided	17. Petrooleum
2. Villased riided	18. Mööbel
3. Linased riided	19. Jalgrattad ja nende osad
4. Siidriided	20. Mootorrattad ja nende osad
5. Rätikud	21. Metall-kööginõud
6. Niidid ja niiditooted.	22. Klaas, portselan, fajanss
7. Õmbluskaubad	23. Grammofonid ja nende varuosad
8. Trikotaažkaubad	24. Grammofoniplaadid ja -nõelad
9. Sukad, sokid	25. Õpilaste vihikud
10. Nahkjalanõud	26. Kellad
11. Kummijalanõud	27. Õmblusmasinad ja nende varu-
osad
12. Viltjalanõud	28. Metallvoodid
13. Majapidamisseep	29. Metsamaterjalid
14. Tubakatooted	30. Aknaklaas
15. Mahorka	
16. Tikud	

Kokku 30 plaanitava tööstuskauba kohta.

31. Sadulsepakaubad	34. Spordikaubad
32. Lambanahk-kasukakaubad	35. Fotokaubad
33. Karusnahad ja karusnahakaubad	36. Raadiokaubad

37. Tualettseep	40. Muusikariistad
38. Parfümeeria, sanitaar- ja hügieenitarbed	41. Paber ja kantseleitarbed
39. Trükitooted	42. Teised mittetoitluskaubad

Kaubarühmade ühtsaks tõlgitsemiseks koostab ja annab NSVL Riikliku Plaani RAKV välja niinimetatud „Kaubasõnastiku“, mis selgitab üksikute kaubarühmade konkreetset sisu.

Selle aruande andmete alusel võib määratleda kaubajääkide dünaamikat ja kaubakäibe kiirust üksikuis kaubarühmades, mil on määratu suur tähtsus võitluses kaubakuhjumise vastu. Lõpuks iseloomustab see aruanne iga organisatsiooni tööd lisakaubafondide kaasatõmbamises kaubakäibes (detsentraliseeritud soetamine ja detsentraliseeritud ostud).

Nagu teada, jaotatakse tsentraliseeritud kaubafondid kaubanduslike organisatsioonide vahel NSVL RKN juures asuva Majandusnõukogu poolt või tema ülesandel NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadi poolt. Aga peale selle on iga kaubanduslik organisatsioon kohustatud vahetult soetama müügiks kauba lisavarusid tootjalt põllumajandustoodete detsentraliseeritud soetamise ja tööstustoodete detsentraliseeritud ostude teel kohalikult tööstuselt ja kodukäsitöö-ühistult. Need detsentraliseeritud fondid peavad etendama olulist osa kaubakäibes (umbes 20%). Ülaltoodud (lk. 24) veerandaasta-aruande vorm (lahter 3) iseloomustab kaubanduslike organisatsioonide tegevuse seda külge.

Jaekaubanduse üheks tähtsaks näitajaks on jaevõrgu arvuline suurus. Jaevõrgu ettevõtete arvul ja nende geograafilisel asetusel on määratu suur tähtsus elanikkonna õige teenindamise iseloomustamisel.

Jaevõrk koosneb suurest arvust ettevõttest, mis erinevad oma nimetuse, tüübi ja ülesannete poolest: kauplused, poed, telkpoed, putkad, kioskid, paviljonid, väljavedu, väljakanne jms. Ühed neist on alati tegutsevad ettevõtted, teised avatakse hooajaks; ühed ettevõtted kauplevad mingi ühesuguse kaupade sortimendiga, teised, vastupidi, teenindavad ostjate kõige mitmekesisemat nõudmist, jne.

Kogu selle kaubandusettevõtete mitmekesisuse võib paigutada kindlasse süsteemi, mis põhjeneb kahel järgmisel tunnusel: a) organisatsiooni-tüübil ja b) kauba spetsiaalsusel.

Jaevõrku jagatakse organisatsioonitüübi järgi: statsionaarseks — kauplused-poed, telkpoed, putkad, ja väljaveo- või väljakandevõrguks.

Jae-ettevõtte põhitüübiks on statsionaarne võrk (kauplused ja telkpoed), mis asub eriliselt sisustatud ruumides ja töötab alaliselt.

Väljaveo- ja väljakandevõrk, vastupidi, on ajutine eriline jaekaubanduse vorm — väljaveo ja väljakande teel; sellel tüübil on selge hooajaline iseloom — väljaveo- ja väljakande-kaubanduse maht kasvab eriti suvel. Väljaveo- ja väljakandevõrk lähendab kaubad tarbijale ja järelikult parandab elanikkonna teenindamist.

Statsionaarse võrgu rühmitamise järgmiseks ülesandeks on eraldada suur- ja väikevõrku (rühmitamine kauplusteks ja telkpoodideks).

Kauplus on jae-ettevõtte peatüübiks ja vaatluse peauhikuks jaevõrgu statistikas. See on eriliselt sisustatud kaubandusettevõtte, mis asub eraldatud ruumis ja töötab isetasuvuse põhimõtteil, sageli on iseseisva bilansi alusel ning organiseerib talle aru andma kohustatud väikevõrgu.

Telkpood on pisitüüpi ettevõtte, mida harilikult teenindab üks töötaja. Nende mõistete piiritlemine toimub võrgu statistikas ostjaile määratud kaubasaali olemasolu tunnuse järgi; kaupluseks (poeks) nimetatakse kaubandusettevõtet, millel on kaubasaal ostjate tarvis; telkpoeks (putkaks) nimetatakse kaubandusettevõtet, millel ei ole saali ostjate tarvis.

Toome järgmised andmed jaevõrgu arvude kohta, mis avaldatud „NSVL rahvamajanduse arengu teise viisaastaku plaani täitmise kokkuvõttes“.

Jaevõrgu arv (aasta lõpuks tuh. ühikuis).

Ettevõtete tüübid	Linn		Küla		Kokku	
	1932	1937	1932	1937	1932	1937
Poed	67,8	74,3	140,7	161,8	208,5	236,1
Telkpoed . . .	48,4	58,7	27,5	32,6	75,9	91,3
Kokku statsio- naarne võrk	116,2	133,0	168,2	194,4	284,4	327,4
Peale selle väl- javeo- ja väl- jakandevõrk	--	20,9	--	6,1	—	27,0

Toodud tabelist on näha, et teise viisaastaku kestel kasvas statsionaarse jaevõrgu arv ainult 15,6% võrra, kuna kaubakäive kasvas 226,1% võrra. Nagu teada, anti ÜK(b)P XVIII kongressi otsustes juhend laialdaselt arendada riiklikku ja ühistegeelikku jaekaubandusvõrku kolmandal viisaastakul; väljaveo- ja väljakandevõrk loodi teise viisaastaku kestel peaaegu uuesti.

Jaevõrgu statistikas on tähtis uurida ta geograafilist asetust, et iseloomustada elanikkonna teenindamist kaubandusettevõtetega. Sellepärast määratletakse harilikult kindlaks niinimetatud jaevõrgu tiheduse koefitsient: elanike arv, mis tuleb ühe statsionaarse ettevõtte kohta. Algul tuleb kogu võrk viia ühele mõõduühikule; on otsustatud arvestada kõik kauplustena, mispärast telkpoodide arv arvatakse tingimisi ümber nende käivate alusel kaupluste arvuks (harilikult arvatakse üks kauplus viieks telkpoeiks).

Loomulikult annab niisugune võrgu tiheduse koefitsient keskmise iseloomustuse sellest, kuidas teenindatakse kaubandusvõrgu elanikkonda. Niisuguste koefitsientide võrdlemine üksikute rajoonide kaupa linnas või üksikute linnade, rajoonide ja oblastite kaupa annab võimaluse õigesti tähistada uusi kaubanduspunkte.

Kuid tuleb meeles pidada, et niisugune keskmine näitaja ei väljenda ettevõtte ebaõiget paigutust linnas või rajoonis, nagu näiteks kaupluste koondamist linna keskusse ja nende puudust töölis-äärelinnaosades. Teatavasti jaotasid rahvavaenlased, tunginud nõukogude kaubandusse, kauplused ja putkad nii, et

töölised ei saanud kuskilt osta vajalisi kaupu, — töölisrajoonides ei olnud kauplusi. Sellepärast on tarvis peale niisuguse keskmise iseloomustuse uurida ka ettevõtete konkreetset asetust rajoonide ja linnade piirides.

Maavõrgu jaoks määratakse peale selle kindlaks teine tiheduse koefitsient — teenindatava territooriumi keskmine maa-ala, mis tuleb ühe ettevõtte kohta.

Jaevõrgu rühmitamist vastavalt spetsialiseerimisele kaupade alal rakendatakse ainult linnades, sest et ainult neis on kõik tarvilised tingimused spetsialiseeritud kaubanduse arendamiseks.

Kõik linnakauplused jagatakse: toitluskauplusteks, mitte-toitluskauplusteks, segakauplusteks, universaalkauplusteks (universalmagi).

Kauplused tuleb arvata toitlus- või mittetoitluskaupluste hulka nende käibe ülekaalus oleva osatähtsuse järgi ühe või teise kaupaderühma suhtes; toitluskaupluste hulka arvatakse kauplused, millede käibekoostises on vähemalt 75% toitluskaupu; niisamasugune protsent mittetoitluskaupu peab esinema mittetoitluskaupluse käibes. Kauplused, mis kauplevad toitlus- ja mittetoitluskaupade segasortimendiga, kusjuures nende käibes kumbki rühm ei tõuse 75%-ni, arvatakse segakaupluste hulka. Eirirühma eraldatakse universaalkauplused; need on väga suured kaubandusettevõtted, millel on vähemalt kaheksa iseseisvat osakonda või sektsiooni.

Jaevõrgu spetsialiseerimine kaupade alal tõstab tarbija teenindamise headust. Spetsialiseeritud kaupluses on kergem kindlustada mitmekesist kõrge väärtusega kaubasortimenti, müüja omandab kergemini kaubatundmisteadmisi ja võib sellepärast paremini ostjale nõu anda, jutustada talle kauba väärtusest, kauba tarvitamisviisidest jne. Sellepärast kasvab spetsialiseeritud võrk viimaseil aastail jõudsalt: toitluskaupluste osatähtsus kasvas 21,6%-lt 1932. a. lõpul 56,6%-ni 1937. a.

Mittetoitluskaupluste osatähtsus suurenes vastavalt 8,1%-lt 27,6%-ni.

Kuid kaupluste rühmitus vastavalt spetsialiseerimisele kaupade alal ei piirdu ainult toitlus- ja mittetoitlusvõrgu eraldamisega. Iga loendatud rühma piires toimub edasine kitsalt spetsialiseerunud ettevõtete eraldamine, mis kauplevad ühe või mitme naaberkaubarühmaga: pagari-, liha-, jalanõude- jne. kaupadega. Niisugune võrk parandab veel enam tarbija teenindamise headust. Niisugust võrku arendatakse kõige intensiivsemalt Kaubanduse Rahvakomissariaadi ja tööstuslike rahvakomissariaatide spetsialiseeritud jaekaubanduses: Toitluse Rahvakomissariaadis, Liha- ja Piimatööstuse Rahvakomissariaadis, Kalatööstuse Rahvakomissariaadis, Tekstiiltööstuse Rahvakomissariaadis ja Kergetööstuse Rahvakomissariaadis.

Kaubanduse Rahvakomissariaadi kaupluste liigituse arenenud skeem vastavalt spetsialiseerumisele kaupade alal on koostatud järgmiselt:

A. Toitluskauplused.

1) Spetsialiseeritud:

- a) pagari- ja leivakauplused
- b) liha- ja kalakauplused
- c) aedvilja- ja puuviljakauplused
- d) piima-, või- ja munakauplused
- e) kondiitrikauplused
- f) delikatesskauplused
- g) muud kauplused

2) Mittespetsialiseeritud kauplused.

K o k k u toitluskauplused (1 + 2).

B. Mittetoitluskauplused.

1) Spetsialiseeritud:

- a) manufaktuurikauplused
- b) jalanõudekauplused
- c) valmisriidekauplused
- d) moe- ja trikotaažikauplused
- e) majapidamistarvete-kauplused

- f) kultuuritarvete-kauplused
- g) mööblikauplused
- h) naftapoed
- i) lasteasjade-kauplused
- j) muude asjade kauplused

2) Mittespetsialiseeritud.

K o k k u mittetoitluskauplused (1 + 2).

C. Segakauplused.

D. Universaalkauplused.

Kõik kauplused (A + B + C + D).

Veidi teissugust kaupluste liigitusskeemi tarvitatakse tarbijateühistute süsteemis.

- 1) Rajoonikauplused (sega-kaubasortimendiga rajoonikauplused)
- 2) Maakauplused (sega-kaubasortimendiga maakauplused)
- 3) Kultuuritarvete-kauplused
- 4) Toitluskauplused
- 5) Moe-trikotaažikauplused
- 6) Majapidamistarvete-kauplused
- 7) Metsamaterjalilaod
- 8) Muud kauplused

Siintoodud kaupluste liigituse skeem on koostatud kaupade spetsialiseeringu vähem valjul eraldamisel ja võimaldab mitmesiste kaubarühmade laialdast ühendamist (rajoonikauplus — õmbluskaubad, manufaktuur, jalanõud jm.), mis linnas moodustavad spetsialiseeritud kaupluste iseseisvaid rühmi. See spetsialiseeritud võrk areneb viimastel aastatel hoogsalt ja niisamuti tunduvalt paraneb uue küla kaubanduslik teenindamine.

Jaevõrgus koostatakse aruanded veerandaastakaupa, näidates veerandaasta lõpuks ettevõtete arvu ülalvaadeldud liigituste kõigi tüüpide suhtes. Et täielikumalt uurida muudatusi NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadi jaevõrgus, esitatakse aruanded võrgu liikumise kohta järgmise vormi järgi:

Olemas veerand- aasta alguseks	Tuli juurde veerand- aasta kestel				Langes välja veerandaastal		Olemasveerand- aasta lõpuks	
	Sellest				kokku	sellest üleandmise teel teistele orga- nisatsioonidele	kokku	Sellest parandusel
	kokku	esimeste kor- dade omanda- mise arvel	uute ehitiste arvel	teistelt organi- satsioonelt üle- mineku arvel				

Aruande selline bilansivorm annab võrgu muutuse kohta üksikasjalise iseloomustuse. Eriline tähtsus on linnas uute ehitatavate elamute esimeste kordade omandamisel ja uuel ehitustööl. Kontrolliks on tarvis teada, missugused kaubanduslikud organisatsioonid on antud üle ühest võimkonnast teise.

Peale üleliidulise, vabariikliku ja oblastilise (krai) tähtsusega kaubanduslike organisatsioonide võtavad jaekaubandusest osa rohkearvulised kohaliku rajooni tähtsusega organisatsioonid: aedvilja-istanduse trustid, küttelaod, matusebürood jms. Nende organisatsioonide arvestust teostab rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor, kogudes neilt kuukaardikesi, mis on kinnitatud RAKV käskkirjaga nr. 14 10. jaanuarist 1938. a.

Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor koostab kokkuvõtu jaekäibe ja jaevõrgu arvu kohta ja esitab selle kord kuus oblasti, krai ja vabariigi RAV-le.

Aruanne jaevõrgu kohta koostatakse alama organisatsiooni (maa-tarbijateühistu, kaubastu) juhatuses ja esitatakse kõigi lülide kaudu kuni kaubandusliku organisatsiooni keskusesni ja RAKV-ni, kusjuures jaevõrgu aruanded niisamuti nagu summaarse käibe näitajadki RAKV ja Kaubanduse Rahvakomisariaadi organeile esitatakse oblasteis, kraides ja vabariikides administratiivsete rajoonide järgi, keskuses aga — oblastite, kraide ja vabariikide järgi.

Nõukogude kaubanduse materiaalse baasi uurimine ei piirdu jae-ettevõtete arvu statistikaga. Matriaalbaasi süvenenud iseloomustust saavutatakse kaupluse saali pindala, kõrvalruumide olemasolu, kauplemisprotsesside mehhaniseerimise, ettevõtete käibevoimsuse, töökohtade arvu jms. uurimise teel. Nende küsimuste uurimine nõuab mitmekesiseid rühmitamisi: käivete suuruse järgi, tööliste arvu järgi, pindala järgi jne. Kõiki neid küsimusi ei valgusta jooksvad aruanded küllaldaselt ja nad nõuavad eriloenduste teostamist. Esmakordselt teostas sellist kaubanduslikku loendust NSVL Riikliku Plaani Rahvamajandusliku Arvestuse Kesksvalitsus 1935. a. Selle loenduse läbitöötamine andis üksikasjalise iseloomustuse Nõukogude Liidu ladude- ja kauplustevõrgu kohta: käibe suuruse, kaupluse-saali pindala, tööliste arvu, kaubasortimendi jms. järgi.

Kaubandusliku loenduse tulemused on avaldatud eri-kogu-teostes.

1933. a. teostas NSVL Riikliku Plaani RAKV üleliidulise loenduse ühiskondliku toitlustamise ettevõtete kohta, mis valgustas ühiskondliku toitlustamise võrgu tehnilist seisukorda, ta mehhaniseerimist ja rühmitust ettevõtete voimsuse järgi. Ka selle loenduse tulemused avaldas NSVL Riikliku Plaani RAKV eri-koguteoses.

III P E A T Ü K K

Ühiskondliku toitlustamise arvestus ja statistika

V. I. Lenin määratles ühiskondliku toitlustamise tähtsust esimese tingimusena üleminekuks väikeselt üksikmajapidamiselt suurele, ühiskondlikule majapidamisele.

„Naiste tõeline vabanemine, tõeline kommunism algab alles seal ja siis, kus ja millal algab massivõitlus (mida juhib riigivõimu omav proletariaat) selle väikese kodumajapidamise vastu või õigemini, ta massiline ümberelhitamine sotsialistlikuks suurmajapidamiseks¹.“

Ühiskondlikud sööklad on, seltsimees Lenini sõnade järgi, „...tegelikult suutelised vabastama naist, tegelikult suutelised vähendama ja kaotama ta ebavõrdsust mehega ta osas ühiskondlikus tootmises ja ühiskondlikus elus².“

Niiviisi on ühiskondliku toitlustamise tähtsaimaks ülesandeks ühiskondliku suurtootmise organiseerimine toitlustamise alal toidu müügiks rahvale. Ühiskondlik toitlustamine täidab niihästi tootmis- kui ka kaubanduslikku funktsiooni. Arvestuse näitajate süsteem peab andma ühiskondliku toitlustamise organisatsioonide niihästi kaubandusliku kui ka tootmistegevuse iseloomustuse.

Ühiskondliku toitlustamise organisatsioonide töö kõige üldisemaks näitajaks on summaarne jaekäive, mille kohta kogutakse teateid kuuviisi. Nagu jaekaubanduse statistikaski, on jaekäibe summa võrdne ühiskondliku toitlustamise ettevõtete

¹ V. I. Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 343.

² Sealsamas, lk. 344.

kassasissetulekuga elanikkonnale müüdnud kauba eest. Ühiskondliku toitlustamise arenemise iseloomustamiseks on otstarbekas kasutada seda näitajat sellesama skeemi järgi, mis toodi ülalpool jaekaubanduse tarvis: võrdlus eelmise kuuga, plaani täitmise protsent, võrdlus möödunud aasta vastava perioodiga.

Teateid jaekaubanduse kohta (niisamuti valmistuse kohta roogadena) annab iga ühiskondliku toitlustamise ettevõtte (söökla, restoran, einelaud jms.) oma kõrgemal seisvate organisatsioonile (maa-tarbijateühistule, kaubastule, trustile) igapäevase kauba-rahalise aruande kujul, samuti nagu jaevõrgus. Aruannete edasine suundumine teostub sellesama skeemi järgi nagu summaarse jaekäibe näitaja (vt. II peatükki).

Kuid summaarne käive annab kõige üldisema iseloomustuse ühiskondliku toitlustamise töö kohta ja seejuures ainult ta kaubandusliku külje kohta. Ühiskondliku toitlustamise tootmis- külge iseloomustatakse jaekäibe struktuuri näitajatega.

Rahvamajanduslik plaan annab ühiskondliku toitlustamise jaekäibe järgmise struktuuri:

- 1) omatootmise põhitoodangu müügikäive,
- 2) omatootmise muu toodangu müügikäive.

Kokku omatootmise toodangud.

- 3) Ostukaupade müügikäive.

Kogu jaekäive.

Vastavalt sellele tõstetakse ka aruandeis esile kõik need näitajad; enamikus organisatsioonides esitatakse niisugused aruanded üks kord veerandaastas.

Ühiskondliku toitlustamise jaekäibe põhirühmituseks on omatootmise toodangu ja ostukaupade piiristamine. Ostukaupad (võileivad, kondiitritooted, puuvili, joogid jne.) iseloomustavad lihtsalt ühiskondliku toitlustamise kaubandusfunktsiooni. See töö on kergem ja sellepärast lasevad ühiskondliku toitlustamise ettevõtted ennast ahvatleda ostukaupade müügile ja unustavad oma põhikohuse — toiduvalmistamise.

Ühiskondliku toitlustamise peaülesandeks on valmistada lõunaid, õhtusööke ja sooje einet. See omatootmise tähtsaim osa eraldatakse plaanis ja arvestuses omatootmise põhitoodangu ja omatootmise muust toodangust (tee, kohv, mineraalveed, jäätis jm.), millel on kõrvaline tähtsus. Nimelt võib põhitoodangu näitaja dünaamika alusel otsustada, mis määral ühiskondliku toitlustamise üks või teine ettevõtte mõistab oma ülesandeid sotsialistlikus ühiskonnas.

Nende andmete läbitöötamisel evib kõige suuremat tähtsust: plaani täitmise protsendi määratlemine iga käibeliigi kohta, osatähtsuse määratlemine iga käibeliigi kohta plaani järgi ning tegelikult ja viimaks võrdlus möödunud aasta vastava perioodiga.

Analüüsime järgmise ühiskondliku toitlustamise jaekäibe koostise andmeid (tuh. rubl.):

Toodangu liigid	I veerand-aasta	II veerandaasta			% -des kogusummast			Käesoleva aasta II veerandaasta % -des möödunud aasta II veerandaastast
		plaani	tegelik	%	I veerand-aasta	II veerandaasta		
						plaani	tegelik	
1. Põhitoodang	55	70	63	90,0	29,0	35,0	30,0	122,0
2. Muu toodang	45	40	48	120,0	23,7	20,0	22,8	100,0
Kokku omatoodangut	100	110	111	100,9	52,7	55,0	52,8	112,0
3. Ostukaupad	90	90	99	110,0	47,3	45,0	47,2	108,0
Kogu jaekäive	190	200	210	105,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Selle tabeli andmed tunnistavad ühiskondliku toitlustamise jaekäibe plaani üldisest ületamisest (105,0%). Vaadeldes plaani täitmist elementide järgi näeme, et plaani ületamine on teostunud eranditult ostukaupade arvel (110,0%), omatoodangu tegelik käive jääb peaaegu plaaniülesande tasemele (100,9%). Kuid ka see plaani väike ületamine langeb täielikult muu toodangu realiseerimisele (120,0%), põhitoodangu suhtes (lõunad jm.) ei ole aga plaani täidetud (90,0%). Sellest võib järeldada,

et antud ettevõtte harrastab liiga suurel määral kaubanduskäivet ega tegele küllaldaselt määral toiduvalmistusega, s. o. oma põhitöoga.

Tõsi küll, ettevõtte töö paranes teisel veerandaastal tunduvalt võrreldes esimese veerandaastaga ja möödunud aasta vastava perioodiga: põhitoodangu osatähtsus oli teisel veerandaastal kõrgem (30,0%) kui esimesel veerandaastal (29,0%). Võrreldes möödunud aastaga kasvas ka põhitoodang (122,0%). Kuid plaaniülesannet ei ole siiski täidetud ja sellepärast tuleb signaliseerida sellest rajooniorganisatsioonidele.

Omatootmise põhitoodangut plaanitakse ja arvestatakse peale selle naturaälvõlajenduses — roogades. Roog — see on portsjon, mille järgi müüakse elanikkonnale köögis valmistatud sooja toitu (lõunaid, õhtusööke ja eineid), niisamuti ka külmi suhupisteid. Plaanis ja arvestuses rühmitatakse road sortimendi järgi:

1) Esimesed

2) Teised

Selles:

a) liharoad

b) kalaroad

c) aedviljaroad

3) Kolmandad

4) Külmad

K o k k u

Võrreldes aruande-andmeid roogade plaanisortimendiga ja möödunud aasta vastava perioodiga, niisamuti määratlades üksikute roaliikide osatähtsust plaani järgi ja tegelikult, saame ühiskondliku toitlustamise tootmisbaasi arengu üksikasjalise iseloomustuse.

Kuid omatootluse põhitoodangu arvestus isegi naturaälvõlajenduses (roogade koguses sortimendi järgi) ei anna veel ühiskondliku toitlustamise kvaliteedi iseloomustust. Selleks on väga suur tähtsus ühiskondlikus toitlustamises kulutatud toiduainete iseloomustusel. Suuremas osas organisatsioonides on kehtimas

veerandaasta-aruandes toiduainete kulutamise kohta ühiskondlikus toitlustamises järgmine kaupade nomenklatuur:

1. Igasugune jahu	10. Margariin
2. Tangud ja makaronid	11. Kartulid
3. Leiva-saiatooted	12. Aedvili
4. Igasugune liha	13. Suhkur
5. Vorstitooted	14. Kondiitritooted
6. Igasugune kala	15. Tee
7. Heeringad	16. Konservid
8. Loomavõi	17. Piimatooted
9. Taimevõi	18. Muud tooted

Erinevalt jaekäibest näidatakse ühiskondlikus toitlustamises toiduainete kulutamist köögile ja einelauale täpselt dokumentide (kaubasaatekirjade) alusel, sellepärast ei ole siin tegemist tinglike arvestustega.

Niisuguse aruande esitab iga ühiskondliku toitlustamise ettevõtte. Kesklülides (toiduainetega varustamise organisatsioonis, toitluskaubastus, trustis, kaubastus jne.) toimub aruandmine tervikuna kõigi aruandmiseks kohuslike üksuste kohta ilma rühmituseta rajoonide ja oblastite järgi.

Toiduainete kulutuse suuruse võrdlemine plaaniga ja eelmise perioodiga annab konkreetsema iseloomustuse ühiskondliku toitlustamise tootmisfunktsioonist ja toitlustamise kvaliteedist.

Ühiskondliku toitlustamise statistika üheks tähtsaks näitajaks on võrgu suurus. Ühiskondliku toitlustamise võrgus on suur hulk ettevõtete erisuguseid tüüpe puhttootmis-ettevõtteid (vabrik-valmistaja) kuni puhtkaubanduslikeni (kauplused, kioskid) suure hulga vahepealsete tüüpidega, mis ühendavad tootmis- ja kaubanduslikke funktsioone (söökla, restoran jm.). Kõiki ettevõtete tüüpe võib liigitada järgmiselt:

1. Vabrikud-köögid ja vabrikud-valmistajad.

2. Sööklad ja restoranid:

a) sööklad

b) restoranid

Einestamiskohad:

- a) kohvikud
- b) iseseisvad einelauad
- c) teemajad.

Ühiskondliku toitlustamise ettevõtte peatüübiks on söökla ja restoran, need on ettevõtted, mis valmistavad sooja toitu omaenda köögis ja realiseerivad seda vahetult tarbijale söögisali kaudu. Restoranid erinevad sööklaist tarbijate teenindamise kõrgema kvaliteedi poolest (parem sisustus, serveerimine, muusika jne.).

Vabrikud-köögid ja vabrikud-valmistajad on suured mehaniseeritud tootmis-ettevõtted, nende põhitähtsus seisneb pooltoodete tootmises sööklate, restoranide ja kohvikute tarvis. Einestamisvõrk pakub elanikkonnale põhiliselt igasuguseid eineid, mitte aga täislõunaid, sellest järgneb, et einestamiskohad on ühiskondliku toitlustamise ettevõtete abitüübiks.

Peale selle kauplevad ühiskondliku toitlustamise organisatsioonid ja ettevõtted väikesel määral ja ainult jae oma toodangu kaupluste, telkpoodide, kioskite ja ka väljaveo ja väljakaande võrgu kaudu. Sel juhtumil rühmitavad ühiskondliku toitlustamise organisatsioonid seda jaevõrgu liigituse skeemi järgi, mida on vaadeldud II peatükis.

Niisamuti nagu jaevõrgus, koostatakse aruanded ka ühiskondliku toitlustamise võrgus igal veerandaastal võrgu suuruse kohta andmetega veerandaasta lõpuks kõigis ülalvaadeldud liigituse rühmades.

Ühiskondliku toitlustamise võrgu aruannete läbitöötamise ja esitamise kord on seesama mis jaevõrgus (vt. II peatükki).

Ühiskondliku toitlustamise võrk on põhiliselt koostatud esimesel viisaastakul. Teisel viisaastakul vähenes ühiskondliku toitlustamise võrk veidi ühiskondliku toitlustamise süsteemi ebarahuldava töö tõttu, kuna see süsteem ei osanud vajaliselt parandada oma tööd pärast varustuskaardisüsteemi kaotamist. Peale selle sulgesid rahvavaenlased rentaabluse eest hoolitsemise ettekäändel hulk sööklaid Moskvast, Donbassis, Uuralis ja

maa teistes tööstuskeskustes, et sellega tekitada rahva seas rahulolematust.

Nüüdisajal taastatakse kahjurite poolt suletud sööklad ja avatakse uusi ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid.

ÜK(b)P XVIII kongress määras oma juhendeis kolmanda viisaastaku kohta kindlaks ühiskondliku toitlustamise käivate kasvu intensiivsema tempo võrreldes jaevõrgu käibekasvuga. Järelikult on tarvis tunduvalt suurendada ühiskondliku toitlustamise võrku.

1938. a. oli NSVL-s 57 851 ühiskondliku toitlustamise ettevõtet, selles 132 vabrik-kööki ja vabrik-valmistajat, 29 224 sööklad ja 27 915 einestamiskohta.

Suurem osa ühiskondliku toitlustamise ettevõttest kuulub ühiskondliku toitlustamise eriorganisatsioonidele (trustidele) või kaubanduslikele organisatsioonidele. Peale selle on olemas ühiskondliku toitlustamise niinimetatud oma-algatuse võrk, mis organiseeritakse üksikute ettevõtete ja asutiste poolt. Oma-algatuse võrk ei ühine mingite organisatsioonidega ja teda on kohustatud selgitama ja arvestama rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor. Selgitada võib niisuguseid ettevõtteid rajooni-finanstosakondade nimestikkude järgi, mis võtavad niisuguseilt ettevõtelt erimaksu. Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor peab kohustama kõiki omaalgatuse ettevõtteid esitama talle kuuaruandekaardi, mis on kinnitatud RAKV käskkirjaga nr. 14 10. jaanuaril 1938. a.

Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor koostab kokkuvõtu oma-algatuse sööklate jaekäibe ja arvu kohta ühe korra veerandaastas ja esitab selle oblasti, krai, vabariigi RAV-le.

IV PEATÜKK

Kolhoositalurahva turukaubanduse statistika ja arvestus

Kolhoositurukaubanduse käivate statistika ülesanded on metodoloogilises suhtes määratu keerulisemad võrreldes riikliku ja ühistegeliku kaubakäibe statistikaga. Siin meie ei saa toetuda aruannete andmeile ja oleme sunnitud korraldama statistilisi valikvaatlusi, mis tunduval määral põhjenevad registraatori subjektiivseil vaatlusil.

Kolhoositurukaubanduse käivate statistika organisatsiooniplaan on koostatud järgmiselt. Vaatlust toimetatakse linnade ja rajoonikeskuste (175 punkti) valikringi järgi. Igas valitud linnas korraldatakse vaatlust ainult kõigil turgudel kõigil turupäevadel. Vaatluse kava seisneb tähtsamate põllumajandussaaduste müügikäivate kindlaksmääramises järgmise kaubanomenklatuuri järgi:

1. Rukis	14. Loomaliha
2. Nisu	15. Vasikaliha
3. Oder	16. Lambaliha
4. Kaer	17. Sealiha
5. Kliid	18. Searasv
6. Rasv	19. Muu rasv
7. Rukkijahu	20. Kanad
8. Nisujahu	21. Haned
9. Muu jahu	22. Pardid
10. Hirss	23. Muud linnud
11. Tatratangud	24. Hobused (täiskasvanud)
12. Muud tangud	25. Varsad (kuni 3. aastani)
13. Oad	26. Sarvloomad — täiskasvanud

27. Sarvloomad — noored	42. Kurgid
28. Sead	43. Tomatid
29. Põrsad	44. Sibulad
30. Lambad	45. Muud aedviljad
31. Kitsed	46. Taimevõi
32. Piim	47. Puuviljad, marjad
33. Loomavõi	48. Aedviljapõldude saadused
34. Kohupiim	49. Mesi
35. Hapukoor	50. Põletuspuud
36. Munad	51. Päevalilleseemned
37. Igasugused kalad	52. Linaseemned
38. Kartulid	53. Mais
39. Kapsad	54. Riis
40. Söögipeedid	55. Kuivatatud puuvili
41. Porgandid	

Toodud kaubanomenklatuuri järgi tuleb käibeid määratleda eraldi kahe rühma kohta: a) kolhoosid ja b) kolhoosnikud ja üksiktalunikud. Käibeid arvestatakse naturaalmõõtudes (tsentnerid, liitrid, tükid jne.).

Turudireksioon teeb käibeid kindlaks vahetult eriliselt valitud, hoolega kontrollitud ja instrueeritud arvestajate kaudu. Kogu tööd juhivad linna- (rajooni-) kaubandusosakonnad. Rahvamajandusliku arvestuse rajooniinspektorid jälgivad linna- (rajooni-) kaubandusosakondade, turudireksioonide ja arvestajate poolt teostatava kolhoositurukaubanduse statistika töö metoodikat, kontrollivad vaatluste tulemusi.

Müügikäibe määratlemiseks arvestatakse algul iga kauba suhtes eraldi: a) missugune kaubahulk tuli turule (toodete vedu ja toomine, kariloomade ajamine turule) ja b) müümata jäänud kauba jääk päeva lõpuks. Müümata jäänud kauba jäägi mahaarvamise teel üldisest turule tulnud kaubahulgast tehakse kindlaks müügikäibe. Niiviisi sõltub müügikäibe määratlemise õigsus tähendatud suuruste kindlakstegemise täpsuse astmest.

Turu-arvestaja annab arvestusmaterjalid turudireksioonile, seal koostatakse realisatsiooni lõplik kokkuvõtt ja esitatakse rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektorile. Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor peab perioodiliselt kontrollima kolhoositurukaubanduse

käivate arvestusandmete õigsust. Saades andmed kõigilt turgudelt, koostab rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor üldise kokkuvõtu linna kõigi turgude kohta ja saadab selle oblasti, krai ja vabariigi RAV-le.

Aruannete kvaliteedi kontrollimiseks ja turukonjunktuuri uurimiseks korraldab rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor iga kuu nõupidamisi huvitatud organisatsioonide esindajatega ning arvestajate aktiiviga ja arutab nendega arvestuse tulemusi. Turukonjunktuuri uurimise alusel koostab rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor iga kuu konjunktuuri-ülevaate ja esitab selle oblasti, krai ja vabariigi RAV-le.

Toodete turuletuleku mahu kindlaksmääramisel seisneb põhiline metodoloogiline ülesanne selles, et võimalikult täielikult kasutada kõiki võimalikke objektiivseid allikaid, mis aitavad seda määratleda ja nii palju kui võimalik piirata arvestaja subjektiivse vaatluse osa. Tuleb ütelda, et nüüdisaja kolhoositurukaubandusel on terve rida niisuguseid objektiivseid allikaid, mis annavad võimaluse dokumentide alusel suure täpsusega kindlaks teha terve rea tähtsaimate kaupade turuletuleku mahtu.

See käib kõigepealt kolhooside kaubanduskäivate määratlemise kohta. Kolhoosi usaldusmehel, kes ilmub turule, on harilikult kaasas saatedokument (saatekiri, faktuur), kus on turule toodud saaduste kogus täpselt tähendatud. Töö vastaval organiseerimisel võib turudireksioon ilma erilise vaevata saada kolhooside usaldusmeestelt täpsed andmeid toodete müügi kohta turul.

Teiseks objektiivseks allikaks on liha- ja piimasaaduste ning kariloomade järelevaatuse kontroll- ja sanitaarpunktide registratsiooniteated. Neis teateis registreeritakse süstemaatiliselt kõik tooted, mis käivad läbi sanitaarjärelevaatuse, ühes nende koguse ja omaniku äratähendamisega (kolhoosid, kolhoosnikud ja üksiktalunikud). Sellest, kuidas turudireksioon ja linna kaubandusosakond on korraldanud tähendatud toodete

sanitaarjärelevaatusel turul, sõltub registreerimise täius ja järelikult käivete määratlemise täpsus.

Kahe nimetatud allikaga lõpevad arvestaja objektiivsed võimalused kasutada täpseid, dokumenteeritud andmeid kolhoositurukaubanduse käivete määratlemiseks. Muude toodete turuletulek kolhoosnikelt ja üksiktalunikelt tehakse kindlaks vahetu loenduse alusel. Arvestaja käib turu süstemaatiliselt läbi ja määratleb omaenda subjektiivse hinnangu alusel iga toote turuletuleku määra. Hästi organiseeritud kolhoositurul on kauplemine harilikult korraldatud spetsialiseeritud erikaupade ridade viisi (piima-, liha-, aedviljaread jne.), niisugune kauplemise organisatsioon kergendab arvestaja tööd tunduvalt. Turupäeva lõpul määratleb arvestaja (loendades niisamuti vahetult) müümata jäänud toodete jäägid ja arvutab siis päevase käibe. Võttes kokku päevakäibe kuu kohta, saab arvestaja kuukäibe turu kohta tervikuna.

Nagu ülaltoodust nähtub, on arvestaja ülesanne väga raske. Seepärast on väga tähtis teha õige valik arvestajate kontrollitud kaadrite suhtes ja iga päev instrueerida ja kontrollida nende tööd. Eriti tähtsat osa peab selles asjas etendama rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor. Ta peab süstemaatiliselt jälgima ja kontrollima kogu kolhoosikaubanduse statistikatööd, mida teostab turudireksioon, ja sisuliselt kontrollima turudireksioonilt saadavaid andmeid.

Niisugusel viisil kolhoositurukaubanduse käivete kohta kogutud materjalid ei või loomulikult olla absoluutselt täpsed. Kuid see ei tähenda, et ei tule koguda niisuguseid materjale. Esiteks, nagu nägime ülalpool, võib terve rea andmeid täpselt kindlaks teha. Teiseks, arvestuskaadrite vajalikul valikul ja nende vajalikul instrueerimisel võib vaatlusviga tunduvalt vähendada.

Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektori töö kvaliteedist sõltub tähtsal määral kolhoositurukaubanduse kogu statistikatöö kvaliteet.

V P E A T Ü K K

Hindade statistika

Hinnad on üks sotsialistliku majanduse ökonoomika tähtsamaid näitajaid. Hindade kaudu mõjutab sotsialistlik riik plaanikindlalt rahva sissetuleku ümberjaotuse protsessi, tõstes töötava rahva ainelist jõukust. Sellepärast on mitmesuguste hindade taseme ja selle taseme muutuse uurimine, niisamuti hinnasuhete ning nende muutuste uurimine väga tähtis.

Kõiki nõukogude kaubanduses olemasolevaid hindu võib paigutada kolme põhiliiki: a) soetushinnad, b) väljalaskehinnad ja c) jaeshinnad.

Soetushindadeks nimetatakse hindu, millega riiklikud ja ühistegelikud soetusorganisatsioonid soetavad põllumajanduslikke tooteid sovhoosidelt, kolhoosidelt, kolhoosnikuilt ja üksiktalunikelt. Sõltuvalt soetuse liigist (sundandamid, riiklikud ostud, detsentraliseeritud soetused) erineb vastavalt mitu soetushindade liiki: sundandamite hinnad, riiklike ostude hinnad (harilikult kõrgemad kui sundandamite hinnad) ja detsentraliseeritud soetuste hinnad, mis ka harilikult fikseeritakse kõrgemal tasemel kui on sundandamite ja riiklike ostude hinnad.

Väljalaskehindadeks nimetatakse hindu, mille järgi riiklikud ja kooperatiivsed tööstusettevõtted müüvad oma kaupu kaubanduslikele organisatsioonidele. Väljalaske-

hind sisaldab kaubandusliku omahinna, käibemaksu ja müügiorganisatsiooni kasumi. Väljalaskehind on põhihinnaks jaeshindade ja hulgiorganisatsioonide hinna lisandite arvestamisel, hulgi- ja jaelisandid määratletakse protsentides väljalaskehinnast. Väljalaskehinda nimetatakse lähte-väljalaskehinnaks.

Jaeshindadeks nimetatakse hindu, milledega müüakse kaupu elanikkonnale. Sellesse hindade liiki kuuluvad riikliku ja ühistegeliku jaekaubanduse ja ühiskondliku toitlustamise hinnad, niisamuti ka kolhoositurukaubanduse hinnad.

Nõukogude kaubanduse hindade-statistika üheks põhiülesandeks on määratleda, missugune hindade tase on määratud üksikuile kaupadele. Nende hindade tase registreeritakse teatud päevade kohta. Peale selle määratleb hindade statistika üksikute kaupade leitud hinnatasemetel alusel hindade muutuse niihästi üksikute kaupade suhtes kui ka hindade keskmise muutuse kogu kaubakäibe suhtes (hindade indeksid).

Meie sotsialistlikus majanduses määratletakse hindade tase hoopis teisiti kui kapitalistlikus majanduses. Kapitalistlikes maades moodustuvad hinnad loodusjõuliselt, võistluskaubanduse pimedate toime tulemusena. Nõudmise ja pakkumise mõjul muutuvad hinnad alatiselt. Hindade taseme kujundamise määratlemiseks tuleb korraldada keeruline hindade valikregistratsioon: võetakse teatud linnade nimestik, neis märgitakse ära kaupluste nimestik, viimaks määratletakse teatud hindade-registratsiooni tähtpäevad varem märgitud kaupade-nimestiku järgi.

Ka meie sotsialistlikus plaanitud riigis plaanitakse hindu. Valitsus kinnitab kõigi tähtsaimate tööstuskaupade väljalaskehinnad. Rahvakomissariaadid koostavad sel alusel väljalaskehindade üksikasjalised nimestikud kõigi tööstuskaupade müüjate tarvis. Valitsus kinnitab soetushinnad, mis on niisamuti sunduslikud kõigile riiklikele ja kooperatiivseile soetusorganisatsioonidele. Valitsus määrab kindlaks ka kõigi tähtsaimate kaupade jaeshinnad. Ka need hinnad on kohuslikud kõigile

riiklikele ja kooperatiivsele kaubanduslikele organisatsioonidele. Terve rea kaupade kohta pannakse maksma ühesugused jaeshinnad üle kogu Liidu, teiste kaupade kohta aga — mitmesugused jaeshinnad teatud võõndite järgi. Mõnede kaupade suhtes (piimasaadused, aedvili) on antud jaeshindade määramise õigus liiduvabariikide ja ANSV RKN-le, oblastite ja ja kraide täitevkomiteedele. Viimaks on kaubanduslikel organisatsioonidel õigus määrata kindlaks sunduslikke jaeshindu rea teise järgu kaupade kohta.

Niisuguse kõikehõlmava hindade plaanimise tingimustes on hindade statistika ülesanne väga lihtne: ta seisneb hindade registreerimises valitsuse määruste või vastavate rahvakomisariaatide, täitevkomiteede ja kaubanduslike organisatsioonide keskuste määruste alusel. Loomulikult erinevad vahel üksikuil juhtumel tegelikud hinnad kindlaksmääratud hindadest. Organisatsioonid, mis omavoliliselt tõstavad hindu, teevad kuriteo ja nad tuleb anda kohtu alla.

Kuid meie hindade plaanilikkus ja hindade taseme määramise kergus ei tähenda hindade statistika „väljasuremist“ nõukogude tingimustes. Hindade jälgimine lihtsustub, kuid jääb alles keeruline ülesanne läbi töötada registreeritud hindu (keskmiste hindade, hinnaindeksite, hinnasuhete jne. arvutamine), mida ei saa lahendada statistika abita. Viimaks organiseeritakse kolhoosikaubanduse turuhindade eriline statistiline vaatlus.

Kolhoositurukaubanduse hindade statistilise vaatluse organiseerib NSVL Riikliku Plaani RAKV järgmise plaani järgi. Turuhindade registreerimist teostatakse linnade ja rajoonitsentrumite (200 punkti) valikringkonna järgi. Hindade registreerimist valitud linnade ja rajoonikeskuste ringkonnas teostatakse ühel või mitmel põhiturul, millel kõige suurem osatähtsus kolhoositurukaubanduse käibes linnas. Iga kuu 25. päeval registreeritakse tegelikud müügihinnad kahe rühma järgi: a) kolhoosid ja b) kolhoosnikud ja üksiktalunikud — järgmise kaupade nomenklatuuri järgi:

1. Rukis, keskm. kvaliteediga	25a. Põrsas, kuni 1 kuuni
2. Nisu, keskm. kvaliteediga	26. Lammas, täiskasvanud üle 1
3. Vene kaer, keskm. kvaliteediga	aasta vana (tõu äramärgimise-
4. Söödaoder, keskm. kvaliteediga	ga)
5. Rukkikliid	27. Lüpsikits
5a. Nisukliid	28. Rõõskpiim
6. Hein, pressimata, loomulikust	29. Lehmavõi, sulatatud
rohust	30. Koorevõi
7. Rukkijahu, lihtne	31. Kohupiim, keskmise kvaliteedi-
8. Nisujahu	ga
8a. Nisujahu	32. Hapukoor
Peenus	33. Munad, värsked
Sorte — %	34. Kalad, valged, väikesed (liigi
9. Hirss	äramärgimisega)
10. Tatratangud	34a. Kalad, valged, suured (liigi
11. Herned	äramärgimisega)
12. Loomaliha, keskmiselt nuuma-	35. Kartulid, vanad
tud, I sort	35a. Kartulid, värsked
13. Vasikaliha, keskmiselt nuuma-	36. Kapsad, värsked
tud, I sort	36a. Kapsad, hapud
14. Lambaliha	37. Söögipeedid
15. Sealiha	38. Porgandid
16. Searasv, soolatud, tükkis	39. Kurgid värsked
17. Loomarasv, seesmine, toores	39a. Kurgid, soolatud
18. Kana, elus, kohalikku tõugu,	40. Tomatid, soolatud
kaal 1,5 kg	41. Sibulad
18a. Kana, tapetud, keskmise kva-	42. Päevalilleseemne-õli
liteediga, kaal 1 kg	42a. Linaseemneõli
19. Hani, elus, kohalikku tõugu,	42b. Kanepiseemneõli
kaal 4 kg	43. Õunad, I sort (liigi äramärki-
19a. Hani, tapetud, keskmise kva-	misega)
liteediga, kaal 3 kg	43a.
20. Part, elus, kohalikku tõugu, kaal	44. Arbuusid
2 kg	45. Mesi, mesilaste
20a. Part, tapetud, keskmise kvali-	46. Põletuspuud
teediga, kaal 1,5 kg	47. Päevalilleseemned, keskmise
21. Tööhobune, üle 6 aasta vana	kvaliteediga
22. Lüpsilehm	48. Linaseemned, keskmise kvalitee-
23. Vasikas, 3—4 kuud vana	diga
23a. Vasikas, 8—9 kuud vana	49. Mais
24. Siga, üle 4 kuu vana, kaal 80—	50. Riis
100 kg	51. Kuivatatud puuvili
25. Põrsas, 2—3 kuud vana	

Peale selle registreeritakse iga kuu 5. ja 15. kuupäeval tegelikud müügihinnad ainult ühe kontrahentiderühma — kolhoosnikute ja üksiktalunike — kohta järgmise lühendatud nomenklatuuri järgi:

1. Rukkijahu, lihtne	7. Searasv, soolatud, tükkis
2. Nisujahu, püül	8. Rõõskpiim
2a. Nisujahu sort —
peenus	9. Lehmavõi, sulatatud
3. Hirss	10. Koorevõi
3a. Tatratangud	11. Munad, värsked
4. Loomaliha, keskmiselt nuuma-
tud, I sort	12. Kartulid, vanad
5. Lambaliha, keskmiselt nuuma-
tud, I sort	12a. Kartulid, värsked
6. Sealiha, keskmiselt nuumatud,
I sort	13. Kapsad, värsked
	13a. Kapsad, hapud
	14. Söögipeedid
	15. Sibulad

Registreerida tuleb tegelike, kõige sagedamini esinevate müükide hindu ¹. Vaatluse üks põhinõudeist seisneb selles, et ühest kuupäevast kuni teiseni kogu vaatlusperioodi kestel registreeritaks kauba ühte ning sedasama liiki ja sorti; selleks on registratsioonilehtedel täpselt nimetatud kaup ja märgitud ta liik ning sort. Selle tingimuse täitmata jätmine ei anna võimalust võrrelda hindu ja uurida nende dünaamikat.

Üks hindade läbitöötamise lihtsamaid viise seisneb hindade dünaamilise kokkuvõtu koostamises kaupade järgi. Võib soovitada järgmist kokkuvõtu vormi:

Kaupade nimetus	Mõõdu- ühik	25. XII	25. I	25. II	jne.

¹ Niisugust kõige sagedamini esinevat suurust nimetatakse statistika üldteoorias modaalsuuruseks — mooduseks.

Analoogilise kokkuvõtu võib koostada kauba kohta üksikult, pannes vastavale kohale turgude ja linnade nimestiku, kus teostatakse hindade vaatlust.

Neil juhtudel, kui müügilt puudub kauba nõutav liik või sort, rakendatakse niinimetatud kahekordse registratsiooni reeglit. See reegel on järgmine: puuduv kauba-sort asendatakse lehel registreerimispäeval müügil oleva kauba-sordiga, kuid seejuures ei panda kirja hinda mitte ainult registreerimispäeva kohta, vaid ka registreerimis-eelse kuupäeva kohta, tehes ta kindlaks turukaubandusest osavõtjate küsitl-mise teel. Aruandelehele, mille saadab ära rahvamajandusliku arvestuse rajooni-inspektor, pannakse hind iga kauba kohta mitte ainult registreerimis-kuupäeval, vaid ka hind, mis on registreeritud eelmisel kuupäeval. See annab võimaluse kont-rollida registreerimise õigsust, kusjuures kõik suurte kõrvale-kaldumiste juhtumid tuleb üksikasjaliselt kontrollida ja seletada.

Dünaamilise kokkuvõtu koostamisel seal, kus teatud kuupäevaks muutusid kauba liik ja sort (ja järelikult rakendati kahekordse registreerimise reeglit), tuleb arvutada puuduvad hinnad (ekstrapolatsioon).

Seda tehakse järgmisel viisil. Oletame, et meie dünaamili-ses kokkuvõtus olid märgendatud järgmised esimese sordi loomaliha hinnad: 25./I — 8 rubla, 25./II — 8 rubla, 25./III — 7 rubla 50 kop. Järgmisel hindade registreerimise kuupäeval (25./IV) puudub turul esimese sordi liha ja müügil oli ainult teise sordi liha. Registraator rakendas kahekordse registreeri-mise reeglit ja pani loomaliha teise sordi hinnad kirja kahel tähtajal: 25./III — 7 rubla ja 25./IV — 6 rbl. 30 kop.

Kuid 25./IV hinda ei saa viia dünaamilisse kokkuvõttesse seetõttu, et kauba sort muutus. Seepärast arvutame puuduva esimese sordi loomaliha hinna 25./IV — teise sordi loomaliha hindade dünaamika alusel. Teise sordi loomaliha hinnad lange-sid ajavahemikul 25./III kuni 25./IV 10% võrra ($\frac{6,30 \cdot 100}{7,00} = 90,0$). Niisamasuguse hinnalanguse protsendi võtame esi-

mese sordi loomaliha kohta ja määratleme ta tõenäose hinna
25./IV järgmises määras: $\frac{7,50 \cdot 90}{100} = 6 \text{ rbl. } 75 \text{ kop.}$

Sel viisil määratletud puuduva hinna kirjutame dünaamilisse kokkuvõttesse; kuna see hind on ekstrapoleeritud, pannakse ta klambreisse. Siis saab dünaamiline rida järgmise kuju:

25./I — 8 rbl., 25./II — 8 rbl., 25./III — 7 rbl. 50 kop., 25./IV — (6 rbl. 75 kop.). Järgmiseks kuupäevaks — 25./V kirjutatakse dünaamilisse kokkuvõttu esimese sordi loomaliha tegelikult registreeritud hind. Kui aga tuleb uuesti ilmsiks esimese sordi loomaliha puudumine müügil, siis rakendatakse jälle kahekordse registreerimise reeglit ja jälle ekstrapoleeritakse puuduv hind, ka dünaamilisse kokkuvõttu ekstrapoleeritakse klambreisse pandud hind. Kui registreerimiseks valitud kaup sageli turul puudub, siis tähendab see, et valitud kaubasort ei ole antud linna kohta tüüpiline, teda tuleb asendada alaliselt leiduva kaubasordiga.

Dünaamiline kokkuvõtt on õigupoolest hindade süstematiseerimise viis: erisuguste toodete hinnad, korraldatud teatud süsteemi järgi (järjekindlalt kuupäevade, linnade, kaupade jm. järgi), kergendavad konkreetsete kaupade konkreetsete hindade muudatuste analüüsi. Hindade, nende suhete ja muutuste üksikasjaliseks iseloomustuseks on tarvis andmete vastavat läbitöötamist hindade kohta. Kõige levinumad on järgmised hindade läbitöötamise meetodid: a) konkreetsete kaupade konkreetsete hindade suhete arvutamine, b) keskmiste hindade arvutamine, c) hindade indeksite arvutamine.

Hindade suhteid võib uurida mitmeti, sõltuvalt uurimise eesmärgist. Vaatleme ühte kõige lihtsamaist — ühelt poolt riikliku ja ühistegeliku kaubanduse ja teiselt poolt kolhoositurukaubanduse hindade suhet. Niisuguse kõrvutamise majanduslik ülesanne on täiesti selge: vaadeldes tähendatud liiki hindade lahkuminekuid ja nende lahkuminekute muutusi, tahame kindlaks teha, kui tõhusalt mõjutab riiklik ja ühistegelik kaubandus kolhoositurul kujunevaid hindu. Nagu teada,

õnnestus, alandades riiklikke ja ühistegelikke jaeshindu ning lastes müügile palju kaupu, tunduvalt alandada hindu kolhoositurul, likvideerida ebanormaalne lahkuminek riikliku, ühistegeliku ja kolhoosliku kaubanduse vahel. Tähendatud hindade suhet võib esitada järgmises tabelis:

	25. I	25. VII	jne.
1. Riikliku ja ühistegeliku kaubanduse hind	10,00	8,00	
2. Kolhoositurukauband. hind	12,00	8,80	
Hindade suhe (2 : 1)	1,20	1,10	

Tabel näitab, et lahkuminek võrreldavate hindade vahel on vähenenud, ühtlasi on alanenud absoluutsed tasemed. See tunnistab riikliku ja ühistegeliku kaubanduse majanduslikust mõjust kolhooslikule turule.

Niisuguseid tabelleid koostatakse eraldades konkreetseid kaupu, mida võib võrrelda nende kvaliteedi ja nimetuse poolest riiklikus ja kolhooslikus kaubanduses. Võrdlemise perioodsus (daatumid) valitakse sõltuvalt konkreetseist tingimustest.

Analoogilisi tabelleid võib koostada soetushindade ja kolhoosliku kaubanduse hindade, hulгимүүги- ja jaeshindade, kolhooside ja kolhoosnikute poolt müüdavate kaupade turuhindade jne. suhete mõõtmiseks. Teatud väärtus võib olla ka üksikute linnade hindade suhete vaatlusel: on teada, et seoses kolhoosliku kaubanduse organisatsiooni paranemisega väheneb hindade lahkuminek üksikute linnade vahel.

Keskmissi hindu võib kindlaks teha ainult väga ühesuguste kaupade kohta. Väljaspool neid tingimusi ei ole keskmine hind keskmiseks iseloomustuseks.

Vaatleme järgmist juhtumit. Kolhoositurul müüakse liha.

Nagu toodud tabelist näha, langesid loomaliha hinnad iga sordi kohta, keskmiselt aga tõusis kogu lihakäibe hind 50 kop. On täiesti selge, et keskmise hinna tõus ei näita hindade tõelist dünaamikat, vaid peegeldab toodete kvaliteedi paranemist.

Liha sordid	III veerandaasta			IV veerandaasta		
	kg	hind rublades	keskm. hind rbl.	kg	hind rublades	keskm. hind rbl.
I sort	300	3000	10	550	4950	9
II sort	200	1000	5	50	150	3
Kokku	500	4000	8	600	5100	8,50

Tõepoolest moodustas esimese sordi liha osatähtsus kolmandal veerandaastal $60\% \left(\frac{300 \cdot 100}{500} \right)$, neljandal veerandaastal aga tõusis ta $91,7\%$ -ni $\left(\frac{550 \cdot 100}{600} \right)$.

Et kõrvaldada kaupade sortimendi muutuste mõju, tuleb arvutada keskmine hind liha koguste kohta aruandeperioodis, antud näites — neljanda veerandaasta lihakoguste kohta.

Liha sordid	Müüdud liha kogus IV veerand- aastal	Kg hind (rbl.)		Liha hind	
		III veerand- aasta	IV veerand- aasta	III veerand- aasta hin- dade alusel	IV veerand- aasta hin- dade alusel
I sort	550	10	9	5500	4950
II sort	50	5	3	250	150
Kokku	600	9,67	8,50	5800	5100

Viimases lahtris leidsime liha müügihinna ja määrasime ära keskmise hinna (8 rubla 50 kop.). Eelviimases lahtris on märgitud sellesama liha hind kolmanda veerandaasta hindade alusel. Jaganud leitud hinna (5800 rbl.) liha kogusega (600 kg), leiame keskmise hinna (9 rubla 67 kop.). See keskmine hind on arvutatud IV veerandaasta käibe struktuuri alusel ja seepärast võib teda täielikult võrrelda IV veerandaasta hinnaga (8 rubla 50 kop.).

Järelikult liha hinnad langesid tunduvalt.

Keskmete hindade kindlakstegemisel tuleb arvesse võtta ka neid muutusi, mis toimusid kaubakäibe jaotusel rajooni-

desse. Näiteks kui suurem osa soetamisi tehakse rajoonides, kus on madalamad hinnad, siis alaneb keskmine soetushind oblasti või vabariigi kohta, ehkki soetatava toote hind jäi igas rajoonis muutumatuks. Niisugusel juhtumil saab õige tulemuse ainult mõlema võrreldava perioodi keskmiste soetushindade kindlakstegemisel käesoleva perioodi kaalu (kaupade koguse) alusel.

Seni vaatlesime konkreetsete kaupade konkreetsete hindade või keskmiste hindade dünaamika kindlakstegemise juhtumeid. Konkreetsete kaupade hinnad võivad muutuda mitut viisi ja mitmeis suundades — langeda ja tõusta.

Kuidas siis kindlaks teha kõigi kaupade hindade muutust? Seda ülesannet võib lahendada hindade indeksite abil.

Indeksiks nimetatakse näitajat, mis iseloomustab mingi suuruse muutust aja vahel. Näiteks kui ülaloodud näites esimese sordi loomaliha hind langes 10 rublalt kolmandal veerandaastal 9 rublale neljandal veerandaastal, siis öeldakse, et esimese sordi liha hindade indeks on neljandal veerandaastal, võrreldes kolmanda veerandaastaga, 90% (kui kolmanda veerandaasta hinnaks võtta 100%) ehk 0,9 (kui kolmanda veerandaasta hinnaks võtta 1,0). Selle sama tabeli järgi on teise sordi liha hindade indeks vastavalt 60% ehk 0,6.

Indeksid arvutatakse mitmeil aladel — hindade dünaamika, omahinna, tootmismahu, töötootlikkuse jms. uurimisel. Vastavalt sellele eristatakse hindade indeksid, omahinna indeksid, töötootlikkuse indeksid, füüsilise mahu indeksid jms.

Igas indeksis tuleb eristada perioodi, mida me võrdleme, ja perioodi, millega me võrdleme.

Perioodi, mida me võrdleme, nimetatakse käesolevaks ehk aruandeperioodiks; perioodi, millega me võrdleme, nimetatakse baasiperioodiks. Ülaloodud näites on IV veerandaasta käesolev periood, kolmas veerandaasta aga baasiperiood.

Indeksit, mis iseloomustab ühe suuruse muutust, nimetatakse individuaalseks; ülaltoodud näites on lihashindade indeks hindade individuaalindeksiks. Indeksit, mis on arvutatud terve rea suuruste jaoks ja iseloomustab selle suuruste rea keskmist muutust, nimetatakse keskmiseks indeksiks. Näiteks hindade indeks, mis iseloomustab kõigi jaekaubanduses müüdavate toodete hindade muutust, on hindade keskmine indeks. Hindade individuaalindeks tehakse kindlaks aruandeperioodi hinna jagamisel baasiperioodi hinnaga. Indeksiteooria põhiülesandeks on keskmiste indeksite koostamine.

Hindade keskmise indeksi koostamiseks ei jätku ainult kahe suuruse — iga kauba baasiperioodi ja käesoleva perioodi hinna teadmisest. Üksikute kaupade osa ei ole kaubakäibes ühesugune. Niisugustel kaupadel nagu leib, liha, suhkur on kaubakäibes väga suur osatähtsus ja sellepärast avaldab iga hindade muutuse mõõtmine nende kohta tunduvat mõju kogu kaubanduse hindade keskmisele muutusele, s. o. keskmisele indeksile. Teiselt poolt, kuidas muutuksidki niisuguste kaupade hinnad, nagu sool, tikud, ei avalda see muutus peaaegu mingit mõju hindade keskmisele indeksile, sest nende kaupade osatähtsus on üldkäibes tähtsusetu. Sellepärast on tarvis omada peale andmete hindade kohta veel andmeid käesoleval perioodil müüdud kaupade koguse kohta. Kaupade koguseid nimetatakse indeksi kaaludeks.

Omades kolme tähendatud suurust (jooksva perioodi kaupade kogust, baasiperioodi hinda ja jooksva perioodi hinda), on võimalik iga kauba kohta arvutada keskmine hindade indeks. Seda tehakse nii: algul arvutatakse kõigi toodete koguhind jooksva perioodi hindade alusel, siis nendesamade toodete koguhind baasiperioodi hindade alusel. Kõrvutades ühe ning selle sama kauba saadud kaht koguhinda, leiame hindade keskmise indeksi, mis iseloomustab kõigi kaupade hindade keskmist muutust.

Illustreerime arvestust järgmise näitega:

Kaubad	Käesolevas perioodis müüdud kg arv	Kg hind (kop.)		Müüdnud saaduste hind	
		baasiperiood	käesolev periood	baasiperioodi hindade alusel (1 × 2)	käesoleva perioodi hindade alusel (1 × 3)
	1	2	3	4	5
Rukkileib	200	85	85	17 000	17 000
Liha	40	1000	900	40 000	36 000
Loomavõi	25	1700	1800	42 500	45 000
Suhkur	35	410	410	14 350	14 350
Kondiitritooted	20	1500	1200	30 000	24 000
Kokku	—	—	—	143 850	136 350

Viimases kahes lahtris leiduvad käesolevas perioodis müüdnud ühe ning sellesama kauba kaks hinda. Kuna müüdnud kaupade kogus jäi kahe hinna arvutamisel muutmatuks, siis peegeldab saadud summade vahe ainult hindade vahet. Jagades käesoleva perioodi hindade alusel arvestatud kaupade hinna baasiperioodi hindade alusel arvestatud kaupade hinnaga, saame hindade keskmise indeksi.

$$\text{Hindade keskmine indeks} = \frac{136\,350}{143\,850} = 94,9\% \text{ ehk } 0,949.$$

Hind langes keskmiselt 5,1%. Oma arvestuseks võtsime kaupade koguse käesolevas perioodis ja saime vastuse küsimusele, kuidas muutusid käesolevas perioodis tegelikult müüdnud kaupade hinnad. See tähendab, et me koostasime indeksi käesoleva perioodi kaalude alusel.

See käesoleva perioodi kaalude süsteem ongi ainuke õige hindade indeksite jaoks. Tehniliselt oleks võinud koostada indeksi ka baasiperioodi kaalude alusel (hinnata baasiperioodi kaupade koguse algul baasihindade alusel ja siis käesoleva perioodi hindade alusel), kuid sel juhtumil oleksime saanud vastuse küsimusele, kuidas muutusid varem müüdnud kaupade hinnad. See vastus ei ole majanduslikult huvitav, sest tema juures ei arvestata kaubakäibes tegelikult toimunud muutust.

Toodud skeemi hindade keskmise indeksi kindlakstegemiseks võib kujutada üldvormeliga. Märgime hinnad tähega p , kaupade kogused aga tähega q , aruandeperioodi märgime ühega, baasiperioodi aga nulliga. Siis tähendatakse käesoleva perioodi hindadega müüdud kaupade koguste hinda korrutisega p_1q_1 . Kõigi müüdud toodete üldhind saadakse üksikute kaupade hindade liitmise teel, s. o. korrutiste p_1q_1 liitmise teel. Märgime selle summa

$$\Sigma p_1q_1,$$

kus Σ on summa märk.

Kaupade hinda baasiperioodi hindade alusel märgitakse siis Σp_0q_1 .

Keskmise indeksi üldvalemil on siis järgmine kuju:

$$K = \frac{\Sigma p_1q_1}{\Sigma p_0q_1}$$

Seda indeksi valemit nimetatakse *a g r e g a a t s e k s*. Teda rakendatakse kõigil juhtumel, kui on olemas andmed müüdud kaupade koguste kohta; eriti on see valem rakendatav kolhoositurukaubanduse keskmiste indeksite arvutamisel.

Riikliku ja ühistegeliku jaekaubanduse statistilisis aruandeis ei ole andmeid müüdud kaupade koguste kohta. Neil juhtumel asendatakse hindade indeksi agregaatne valem *h a r m o o n i l i s e g a*, mis annab analoogilisi tulemusi.

Kuna meie käsutuses ei ole andmeid müüdud kaupade koguste kohta, siis tuleb kasutada üksikute kaupade käivete andmeid, mis on arvutatud vastavalt II peatükis toodud juhendeile. Peale selle on meie käsutuses baasi- ja käesoleva perioodi hinnad. Neil tingimustel formuleerub ülesanne järgmiselt: keskmise indeksi valem

= $\frac{\Sigma p_1q_1}{\Sigma p_0q_1}$ Aruandeis antakse selle keskmise indeksi lugeja — üksikute kaupade käibed käesolevas perioodis (p_1q_1) ja nende käivete summa (Σp_1q_1).

Peale selle on teada baasiperioodi kaupade hind (p_0) ja käesoleva perioodi kaupade hind (p_1), järelikult on võimalik

arvutada hindade individuaalindeksit $\left(\frac{p_1}{p_0}\right)$. Kuidas leida nende andmete alusel indeksi nimetaja ($\Sigma p_0 q_1$), s. o. aruandeperioodis müüdud kaupade koguhind baasiperioodi hindade alusel?

Ta leitakse sel teel, et käesoleva perioodi iga kaubakäive jagatakse lihtsalt individuaalindeksitega ja liidetakse üksikute kaupade saadud käibed.

Näitame arvestust järgmise näitega:.

K a u b a d	Käesolevas perioodis müüdud toodete hind käesoleva perioodi hindade alusel (kop.)	Kg hind (kop.)		Hindade individuaalindeks (3:2)	Käesoleva perioodi toodete hind baasiperioodi hindade alusel (1:4)
		baasiperioodi	käesoleva perioodi		
	1	2	3	4	5
Rukkileib	17 000	85	85	1,00	17 000
Liha	36 000	1000	900	0,90	40 000
Loomavõi	45 000	1700	1800	1,06	42 500
Suhkur	14 350	410	410	1,00	14 350
Kondiitritooted	24 000	1500	1200	0,80	30 000
Kokku	136 350	—	—	—	143 850

Hindade keskmine indeks $= \frac{136\ 350}{143\ 850} = 94,9\%$ ehk 0,949.

Nagu toodud arvutustest näha, kokkuvad agregaatse ja harmoonilise valemi järgi teostatud indeksite arvutuste tulemused. Kirjutame üles harmoonilise indeksi valemi:

$$K = \frac{\Sigma p_1 q_1}{\Sigma p_1 q_1 : \frac{p_1}{p_0}} \text{ ehk } \frac{\Sigma p_1 q_1}{\Sigma p_1 q_1 \frac{p_0}{p_1}} \text{ ehk } \frac{\Sigma p_1 q_1}{\frac{p_0}{p_1} \Sigma p_1 q_1}$$

Viimased valemid on saadud esimesest ümberkujundamise teel:

terve arvu jagamist murruga $\left(\Sigma p_1 q_1 : \frac{p_1}{p_0}\right)$ võib asen-

dada terve arvu korrutamiseiga ümberpööratud murruga

$$\left(\sum p_1 q_1 \frac{p_0}{p_1} \text{ ehk } \sum \frac{p_0}{p_1} p_1 q_1 \right).$$

Lõpuks tuleb tähendada, et hindade indeksite kaalud valitakse sõltuvalt uurimise ülesandest. Kui on tarvis kindlaks teha keskmine indeks kaupade kohta, mida müüakse tervikuna jae-kaubanduses, siis võetakse kogu kaubanduse käibed. Maakau-banduse hindade indeksite arvutamisel võetakse ainult maa-kaubanduse käibed. Töölise poolt tarbitavate toodete hindade indeksi kindlakstegemisel tuleb võtta andmeid üksikute too-dete tarbimise kohta töölise poolt (töölise eelarvete statistika alusel), jne.

VI PEATÜKK

Käibekulud

Kaupade toimetamiseks tootja juurest tarbija juurde teostab nõukogude kaubandus rea kaubanduslik-operatiivseid funktsioone: juhtimist, arvestust, soetamist, vedu, säilitamist, töötlemist ja viimaks kaupade müüki. Nende kaubanduslik-operatiivsete funktsioonide täitmiseks teeb nõukogude kaubandus terve rea mitmesuguseid kulutusi: tegevuses olevate isikute töötasumist, veo- ja sideteenuste tasumist, erisuguste materiaalse kulude tasumist (ruumide-kaupluste, ladude, kontorite jne. amortisatsioon, küte ja teised majanduslikud kulud). Kaubanduslik-operatiivsete funktsioonide täitmise kulusid nimetatakse käibekuludeks.

On ilmne, et mida õigemini ja ratsionaalsemalt organiseeritakse kaupade edasitoimetamist, mida hoolikamalt säilitatakse kaupu, viimaks, mida rutem nad müüakse, seda väiksemad on suhteliselt kulud.

Käibekulud on nõukogude kaubanduse tähtsaimaks kvaliteedinäitajaks. Nõukogude kaubanduse ja kapitalistliku kaubanduse põhimõttelise erinevuse tulemuseks on asjaolu, et käibekulude suhteline tase (%-des käibest) on nõukogude kaubanduses tunduvalt madalam kui kapitalistlikus kaubanduses. Teatavasti on kapitalistlikus kaubanduses käibekulud 30—40%, meil aga 9—10% käibest.

Tuleb tähendada, et mitte iga kulutus, mida teeb kaubanduslik organisatsioon, ei ole käibekulu. Nii annavad kaubanduslikud organisatsioonid summasid oma kõrgemal seisvate organisatsioonide kulude katteks. Neid kulutusi ei arvata käibekulude

summa hulka, sest et kaubandusaparaadi kõigi lülide (alamate ja kõrgemal seisvate) kaubanduskulude kindlakstegemisel on kahekordne arvestus vältimatu. Peale selle maksavad kaubanduslikud organisatsioonid mitmesuguseid makse. See on kahtlemata kaubandusliku organisatsiooni kulu, kuid ometi ei ole ta rahvamajanduslikult seisukohalt käibekulu. Rahvamajanduslikult seisukohalt on käibekuludeks ainult reaalsed kulutused kauba edasitoimetamisel tootjalt tarbijale. Maksud aga on lihtsalt rahva tulu ümberjaotamine kaubanduse ja riigieelarve vahel.

Käibekulude analüüsimisel on suurim tähtsus käibekulude taseme näitajal tervikuna ja nende üksikuil elementidel. Käibekulude tase arvutatakse protsentides käibest. Ühes kaubakäibe suurenemisega peab käibekulude absoluutne summa suurenema, kuid ta kasv peab toimuma pikaldasemalt käivate kasvust. Käibekulude absoluutsete summade võrdlus ei ole näitlik. Ainult käibekulude tasemete dünaamika iseloomustab kaubandusliku organisatsiooni töö kvaliteedi muutust. Nii võib, kui käibekulude tase langes, peaaegu eksimatult kinnitada, et kaubanduslike organisatsioonide töö kvaliteet on paremaks muutunud. Vastupidi, käibekulude taseme tõus signaliseerib tõsistest puudustest kaubanduslike organisatsioonide töös.

Vaatleme järgmist näidet:

	Baasi- periood	Käesolev periood	%
Jaekäibe (tuh. rbl.)	50000	80000	160,00
Käibekulud (tuh. rbl.)	4000	6000	150,00
Käibekulude tase (%-des käibest)	8,0	7,5	93,75

Jaekäibe suurenemisel 60% võrra kasvab käibekulude summa 50% võrra, s. o. käibekulude suhteline tase on langenud 6,25% võrra. Järelikult igast jaekaubanduses kulutatud rublast maksis tarbija kaubanduskulusid baasiperioodis 8 kop., käesolevas perioodis aga 7,5 kop.

Kaubandusliku ettevõtte tegevuse mahul, mille määrab kindlaks kaubakäive, on käibekulude taseme kohta otsustav tähtsus. Seoses kaubakäibe kasvuga langeb käibekulude tase töötootlikkuse tagajärjel, niisamuti ka saadud säästu tagajärjel niinimetatud alatistes kuludes (küte, amortisatsioon, valve jms.), millede suurus sõltub väga vähe käibe suurusest.

Igas kaubandusettevõttes arvutatakse käibekulude tase protsentides antud ettevõtte käibest: hulgiorganisatsiooni määrab taseme protsentides hulgikäibest, jaeorganisatsioon protsentides jaekäibest. Käibekulude taseme arvutamisel kogu rahvamajanduse kohta aga võetakse aluseks jaekäive, sest et jaekäive on kaubanduse sfääris seesmiseks käibeks.

Käibekulude analüüsi järgmiseks etapiks on nende struktuuri ja taseme arvutamine üksikute elementide kaupa. Käibekulude üksikute elementide arvestamisel tõstetakse esile kõige tähtsamad kirjendid. Praegu rakendatakse järgmist nomenklatuuri — kirjendite miinimumi, mis eraldatakse käibekulude jooksvas arvestuses raamatupidamises.

1. Raudtee- ja veeteveod
2. Maanteeveod
3. Töötasu
4. Töötasu lisandid
5. Ruumide- ja inventarikulud
6. Kantselei- ja posti-telegraafi kulud
7. Komandeerimine, sõidud
8. Töötlemine ja pakkimine
9. Materiaalsed kahjud
10. Trahvid
11. Laenuintressid
12. Kaadrikulud
13. Muud kulud

Nomenklatuuri iga kirje kohta määratakse protsente: 1) käibest ja käibekulude üldsummast; taset (protsentides käibest) näidatakse ka plaanis. Kõrvutades niiviisi käibekulude tegelikud ja plaanitud tasemed, võib kindlaks teha, milliste ele-

mentide arvel ja kui palju on tehtud ülekulutusi (või säästu) käibekuludes ja järelikult millele kaubanduslikel organisatsioonidel jooksvas töös tuleb pöörata erilist tähelepanu.

Käibekuludel on otsustav mõju kaubanduse rentaablusele. Kaubanduslikud organisatsioonid lisandavad igale müüdud kaubale kaubandusliku hinnalisandi kindlaksmääratud normide kohaselt. Hinnalisand müüdud kaubale, mida nimetatakse teistviisi realiseeritud lisandiks, on müüdud kauba jaeshinna ja ostuhinna vahe. Kaubanduslik hinnalisand on brutokasum, mille arvel tasutakse käibekulud ja moodustub kasum kaubanduslikust tegevusest. On täiesti ilmne, et liiga suured käibekulud vähendavad rangelt kindlaksmääratud hinnalisandite juures kaubandusliku organisatsiooni kasuks jääva kasumi suurust. Niiviisi iseloomustab kaubandusliku hinnalisandi ja käibekulude suhe kaubandusliku töö rentaablust.

Vaatleme järgmist näidet:

		Baasi- periood	Käesolev periood		Hälve plaanis (+)
			plaan	tegelik	
Tuh. rbl.					
1.	Jaekäive	100000	162000	160000	— 2000
2.	Realiseeritud hinnalisand . .	9000	14580	14400	— 180
3.	Käibekulud	8000	11666	12000	+ 334
4.	Tulemus (lahter 2 — lahter 3)	1000	2914	2400	— 514
% - des käibest					
5.	Realiseeritud hinnalisand . .	9,0	9,0	9,0	—
6.	Käibekulud	8,0	7,2	7,5	+ 0,3
7.	Tulemus	1,0	1,8	1,5	— 0,3

Rentaabluse näitajad osutusid käesolevas perioodis tunduvalt paremaiks kui baasiperioodis: käibekulude tase langes 8,0%-lt 7,5%-ni, ühtlasi suurenes kasum 1 kuni 1,5%. Kuid saavutatud tulemus on tunduvalt madalam plaanist. Seoses kaubakäibe plaani mittetäitmisega tuli kaubanduslikus hinnalisandis puudujääk 180 tuh. rbl., samal ajal oli käibekulusid üle kulu- tatud 334 tuh. rbl. suuruses, need mõlemad summad vähenda- sid kasumit 514 tuh. rbl. võrra.

Selles näites on selgesti näidatud vaadeldavate näitajate vastastikune seos.

Käibekulude andmed saadakse raamatupidamis-aruandeist. NSVL RKN määruse kohaselt saavad RAKV organid peavalitsuselt ainult raamatupidamise aastaaruandeid.

Käibekulude uurimise keerulisus sunnib loobuma nende tööde korraldamisest rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektuuris; neid töid tehakse oblasti, krai ja vabariigi RAV-s.

Meie vaatlesime nõukogude kaubanduse arvestuse ja statistika põhiküsimusi. Me märkisime ära iga töö tähtsuse ja andsime põhilisi juhendeid iga töö korralduse ja selle tulemuste kasutamise kohta.

Valgustatud küsimuste loend on tunduvalt avaram rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektori tegelikust tööringist nõukogude kaubanduse alal. Nii ei tööta RAKV plaanide järgi rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektorid käibekulude, riikliku ja ühistegeliku kaubanduse hindade, jaekaubanduse kaubastruktuuri ja mõnel muul alal.

Kuid meie pidasime otstarbekaks käsitleda ka neid küsimusi, kuna mõned rajooni- (linna-) inspektorid siiski teevad ka neid töid. Peale selle peab rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektor vähemalt lühidalt tundma kõiki nõukogude kaubanduse põhiküsimusi — see aitab tal laiendada oma tööpiirkonda statistika alal, õigemini, asjatundlikult suhtuda nende andmete koostamisse, mida ta saadab RAKV-le ja teistele organisatsioonidele.

Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektori põhitöö nõukogude kaubanduse arvestuse ja statistika alal seisneb (nagu see on ette nähtud NSVL Riikliku Plaanikomisjoni RAKV plaanidega): 1) jaekäibe summaarse mahu, 2) jaevõrgu suuruse, 3) ühiskondliku toitlustamise summaarse mahu, 4) ühiskondliku toitlustamise toodangu, 5) ühiskondliku toitlustamise võrgu suuruse, 6) kolhoositurukaubanduse käivate ja 7) kolhoositurukaubanduse hindade arvestuses. See on tööde

miinimum, mida peab tegema rahvamajandusliku arvestuse iga rajooni (linna-) inspektor.

Vastavais peatükkides esitati, kuidas neid küsimusi uurida, kust ja kuidas saada nende kohta statistilisi teatmeid, kuidas neid kontrollida ja töötleda.

Eriline tähtsus on aruandeandmete õigsuse kontrollil ja nende õigeaegsel esitamisel. Rahvamajandusliku arvestuse rajooni- (linna-) inspektorid ja jaoskonnainspektorid peavad kontrollima kogu arvestus- ja statistikatööd, võttes vaatlusele üksikuid kauplusi, sööklaid, organisatsioone. Tuleb viivitamata lõpetada kõik RAKV poolt kinnitatud aruannete koostamise ja esitamise korra rikkumise juhtumid.

Mida aktiivsemalt rahvamajandusliku arvestuse inspektor kontrollib statistika alal töotajaid, mida paremini ta ise tunneb aruannete koostamise põhimõtteid, seda edukamalt täidab NSVL Riikliku Plaanikomisjoni RAKV süsteem rahvamajandusliku arvestuse õige organiseerimise ülesannet.

Sisukord

	Lk.
I peatükk. Nõukogude kaubanduse arvestuse ja statistika ülesanded ...	3
II peatükk. Jae-kaubakäibe arvestus ja statistika	10
III peatükk. Ühiskondliku tootlustamise arvestus ja statistika	35
IV peatükk. Kolhoositalurahva turukaubanduse statistika ja arvestus	42
V peatükk. Hindade statistika	46
VI peatükk. Käibekulud	61

linnainim, mida peab tegema rahvamajandusliku arvestuse
ja rajooni (linna-) inspektor.

Vastavalt peatükkides esitati, kuidas saad küsimusi uurida,
st ja kuidas saada nende kohta statistilisi teadmisi, kuidas
süd kontrollida ja töötada.

Enilise tähtsus on aruandemise teguse kontrolli ja
süd õigeaegsel esitamisel. Rahvamajandusliku arvestuse
rajooni- (linna-) inspektorid ja maakonnainspektorid peavad
kontrollima kogu arvestuse- ja statistikatööd, võttes vastusele
kaikuid kauplusi, sööklaid, organisatsioone. Tähts viivitamata
petada kõik RAKV poolt kinnitatud aruannete esitamise
esitamise korda riiksmise juhtumid.

Vigade parandusi.

Lk.	Trükitud:	Peab olema:
2 alt 3. rida	1 rbl. 80 kop.	2 rbl. 80 kop.
5 ül. 12. „	vahetult	vahetu
41 alt 1. „	RAV-le	RAV-le (Rahvamajan- dusliku Arvestuse Valit- susele)

A-11913

HIND 2 RBL. 80 KOP.